
EU och välståndets pelare

Analys av orsaker till svag produktivitet

EU OCH VÄLSTÅNDETS PELARE
Analys av orsaker till svag produktivitet

Stockholm 2023

© Arena Idé och Dan Andersson

En rapport från Facken inom industrins produktivitetskommission

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

DAN ANDERSSON har jobbat som LO:s chefsekonom. Han har också varit statlig utredare och statssekreterare på näringsdepartementet. Sedan 2008 är han frilansande utredare som bland annat har skrivit böcker om svensk sjukvård, bostadspolitik och fattigdom. Han definierar sig själv som komunitär.

Innehållsförteckning

Förord	5
Sammanfattning	6
1. Problemställning	7
1.1 Rapportens upplägg	7
1.2 Metod	7
2. Europeiska Unionens problem med Geopolitiken	8
2.1 Inledning	8
2.2 Från skydd av demokratin till ekonomisk integration	9
2.3 Gemensam valuta – på gott eller ont?	9
3. Skillnad i BNP och teknikspridning	10
3.1 Inledning	10
3.2 Varför Sydkorea går om ledande länder	11
3.3 En front där alla vill vara – teknikfronten	13
4. Kostnad för arbetskraft och avstånd till EU:s teknikfront	14
4.1 Inledning	14
4.2 Frigörelse från föräldrageneration kortar avståndet till fronten	17
4.3 Fri rörlighet och avståndet till teknikfronten	19
4.4 Skattesubventionerad rörlighet av arbetskraft	19
4.5 När arbetsgivare kan pressa lönen	20
4.6 Norge	21
4.7 Avreglering som inte ger konkurrenskraft	22
4.8 Konkurrens baseras på låga löner, inte på produktivitet	23
5. Bakgrund till fri rörlighet och exemplet el	24
5.1 Inledning	24
5.2 Elektrisk ström – exempel på utjämning av priser vid fri rörlighet	25
5.3 Krav för effektiva marknader i EU	27
6. Kapacitetsfront	28
6.1 Inledning	28
6.2 Social mobilitet	29
6.3 Kvinnors arbetsutbud	30
7. Institutioner, korruption och produktivitet	32
7.1 Inledning	32
7.2 Institutioner	32
7.3 Egenintresse räcker inte för effektiva marknader	33
7.4 Kultur och produktivitet	34
7.5 Korruption inom EU	35
7.6 Demokratier på tillbakagång	37
8. Kapitalsparande, humankapital och förlust av kunskap	38
8.1 Inledning	38
8.2 Mer arbete och mindre kapital i produktionen	39
8.3 Migration ger förluster av kunskap	41
8.4 Underskattade effekter av utbildning och lärande i arbetet	43
8.5 Lärande på arbetsplatsen underskattat	45
9. Teknik slår politik	46
9.1 Inledning	46
9.2 Västståndets pelare – perspektiv på EU	47
9.3 Förmåga, inte efternamn, för ökad nationalförmögenhet	49
10. Slutsatser	50
Litteraturlista	52

Förord

I den här rapporten analyserar och diskuterar Dan Andersson EU:s konkurrenskraft och produktivitet. Det görs utifrån insikten att produktiviteten tycks växa långsammare inom EU än i USA. Vad beror detta på? Områden som lyfts fram i rapporten är bland annat att humankapitalet släpar efter i EU och att teknikspridningen är långsam. Med ökade investeringar kan EU flytta sig närmare den globala teknikfronten. De EU-länder som har bäst förutsättningar att stärka sin konkurrenskraft och produktivitet är de som kännetecknas av jämställdhet, jämlikhet och social rörlighet. Därutöver finns det mycket att förbättra när det gäller den offentliga förvaltningens kvalitet.

Stockholm, 2023-06-12

DANIEL LIND

Forskningsledare för Facken inom industrins produktivitetskommission
daniel.lind@arenagruppen.se

PRODUKTIVITETSKOMMISSIONEN är ett treårigt projekt som finansieras av Facken inom industrin och som drivs i samarbete med den partipolitiskt obundna, fackligt orienterade tankesmedjan Arena Idé.

Läs mer och anmäl dig till vårt nyhetsbrev här:
<https://arenaide.se/produktivitetskommissionen/>.

Sammanfattning

Rapporten resulterar i tre slutsatser. Den första handlar om att det är centralt att försöka flytta EU:s ekonomier närmare teknikfronten, där USA finns med högre arbetsproduktivitet och större investeringar i humankapital samt med en snabb utveckling av ny teknologi. EU som helhet, rika länder och länder med utbildningsfallor, behöver öka investeringarna i utbildning.

Den andra slutsatsen är att EU:s länder med hög social mobilitet, hög och växande förvärvsfrekvens, arbetssparande teknologi och jämnare fördelning av inkomster, kan komma närmare teknikfronten och öka tillväxten i BNP per invånare snabbare. Social mobilitet ger möjlighet till en förbättrad matchning av förmågor mot produktionens krav. Minskad ”specialisering” mellan könen – eller uttryckt som en förbättrad jämställdhet – är en kraftfull resurs för att bättre utnyttja humankapitalet, inte minst inom nyare teknologier.

Den tredje slutsatsen är att det i Europiska unionen i vid mening är centralt att stärka demokratin och att höja kvaliteten i den offentliga förvaltningen. Kollektiv kapacitet innebär både utveckling av mänskligt kapital och jämbördighet mellan de som ingår kontrakt på olika marknader. Det gäller att stödja rörelsen uppåt för hela det sociala systemet.

1. Problemställning

Problemställningen är följande: Produktiviteten i EU växer långsammare än i andra delar av världen och särskilt i förhållande till USA. Syftet med rapporten är att identifiera några områden som bromsar utvecklingen av arbetsproduktivitet och BNP per invånare. Motiven för att söka kunskap om produktivitet är flera. Det handlar främst om individens förutsättningar för ökad konsumtion, men också om de spänningar som uppstår mellan länder, regioner och inte minst individer vid olika utvecklingstakt. Samt tyvärr efter annekteringen av Krimhalvön 2014 också om BNP som en grund för förmågan att försvara medborgarna.

1.1 Rapportens upplägg

En konventionell visdom inom ekonomskräet är att det inte finns en enskild förklaring till ekonomisk tillväxt. Det innebär att ett urval måste ske. Här är fokus på humankapital, normer, regler och rättsstaten samt på teknikspridning. Teknikspridning mellan länder är en självklar faktor, men underskattad därför att begreppet teknik leder tankarna bort från den breda kunskap som begreppet rymmer.

En teknologisk front är den yta inom vilken de bästa tekniska tillämpningarna finns. Rapporten pekar på stora skillnader inom EU i avståndet till fronten. Avståndet kan grovt uppskattas genom humankapitalets omfattning. Hastigheten för teknikspridningen är ett bra mått, men det finns inte tillgängligt för alla länder i EU. En nations kapacitetsfront – förmåga till ökad tillväxt – bestäms både av arbetsproduktiviteten och av befolkningens årsarbetstid, vilket påverkar BNP per invånare.

Rapporten försöker spåra ursprunget till EU:s ekonomiska strategi. Ett avsnitt om svensk elmarknad pekar på konsekvenser av ekonomisk integration för priser och produktivitet. Tillbakablickar och översikter syftar till jämförelser med EU:s färdplan.

Det breda perspektivet och teman som humankapital och teknikspridning är nödvändiga för att förstå att EU:s färdplan är ett skifte i paradigm för ekonomiska utbyten och samverkan. Om ett problem kan förstås så är det ett stort steg mot lösningar. Det bidrar till att undvika fallgropar, som förklaringar som beror på skillnader i kultur eller etnisk bakgrund.

1.2 Metod

Analysen vilar på tre ben: (a) jämförelser mellan länder vad gäller tillväxt, utbildning och kvalitet i offentlig förvaltning. Jämförelser med snabbväxande asiatiska länder visar betydelsen av utbildning och teknikspridning; (b) tidsserier som visar BNP-utveckling för länder eller geopolitiska maktblock. Jämförelserna mellan länder och beskrivningen av utvecklingen över tid vilar på robusta data från främst OECD:s rapporter. Avvikelse från genomsnitt ger dock intressant information; (c) Rapporten är starkt beroende av insikter hos internationellt etablerade ekonomer och ekonomhistoriker. Analysen ger breda perspektiv över geografi och tid. Det är ett upplägg som kan utmana akademiska forskare som föredrar smala perspektiv som ger enkla robusta slutsatser, till priset av minskad förståelse av helheten.

2. Europeiska unionens problem med geopolitiken

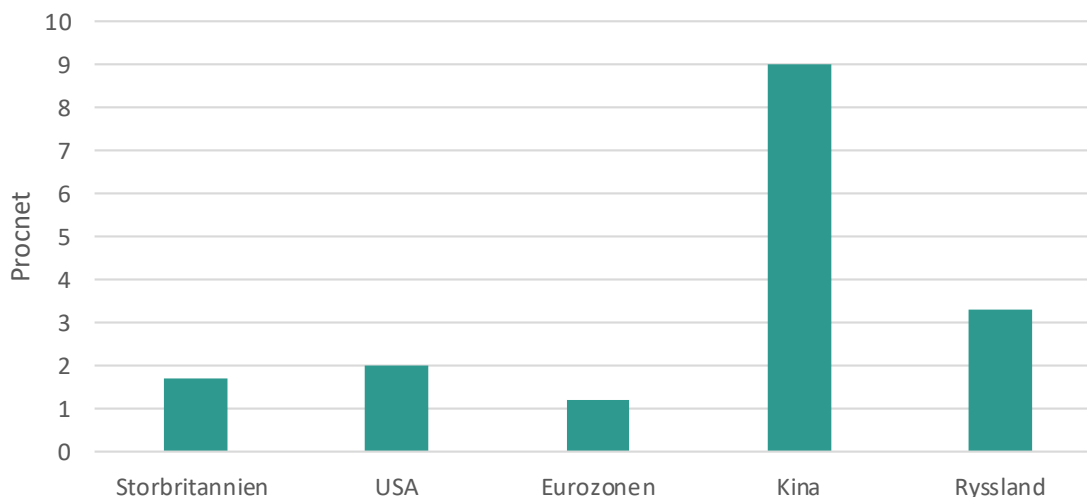
2.1 Inledning

Upprinnelsen till detta avsnitt är den ryska invasionen av Ukraina vårvintern 2022, som omedelbart förde upp frågan om olika länders ekonomiska potential på dagordningen, eftersom krig förs med den ekonomiska basen som avgörande medel. Invasionen visade kopplingen mellan maktblocken i världen bakom Nato och Ryssland.

Ukrainakriget blottlägger svagheter med EU:s utvidgning till att omfatta medlemmar med olika rättsstatlig förmåga samt svårigheten när USA:s engagemang för Europas säkerhet framstår som oklart. Besvärliga fakta är följande: Det är fem maktcentra med olika tillväxttakt och BNP-nivå. EU (eurozonen) hade vid millennieskiftet nästan samma BNP-nivå, mätt i dollar, som USA. Två decennier senare är nivån drygt en femtedel lägre än USA:s. Samtidigt har Kina redan växt i kapp både EU:s och USA:s BNP om man inte tar hänsyn till köpkraften.

Fram till 2035 kommer EU ytterligare halka efter i förhållande till Kina och USA, enligt *Defence Economic Outlook 2020*. Ryssland förväntas dock ha en måttlig tillväxt. Det är de olika alliansernas inbördes ekonomiska styrka som styr den politiska och militära balansen. Inte minst viktigt är det snabbt växande Indien som år 2000 hade samma BNP-nivå som Ryssland och nu växer väsentligt snabbare. Kina har passerat eurozonen, mätt i USA-dollar, konstanta priser.¹

Diagram 1. BNP 2000-2019, årlig förändring i procent. Konstanta priser.

Källa: OECD.

¹ Per Olsson, Alma Dahl & Tobias Junerfält. *Defence Economic Outlook 2020* December 2020 FOI-R--5048-- An Assessment of the Global Power Balance 2010-2030. s. 22 & 35.

Produktiviteten kan visas på flera sätt, och diagram 1 speglar utvecklingen av BNP i konstanta priser men utan hänsyn till befolkningsutvecklingen eller ländernas köpkraft. Här visas förändringar i procent, och det är tydligt att eurozonens BNP-ökning inte mäter sig med USA:s. Eurozonen har en tydligt svag utveckling jämfört med två konkurrerande block som Ryssland och Kina som dock har en lägre BNP-nivå som startpunkt.

2.2 Från skydd av demokratin till ekonomisk integration

Härefter ges i två korta avsnitt en bild av hur Europeiska unionen förändrats sedan 1990-talet. Rörlighet och integration med Östeuropa samt ekonomisk integration har varit ledmotiven.

Unionen har utvecklats från en politisk förening för att hindra krig och skydda demokratin samt ett område för fri handel, till en färdplan med en långtgående liberalisering som syftade till ett ekonomiskt integrerat område med en befolkning vida större än USA:s och Rysslands tillsammans. Ett syfte med liberaliseringen var att EU ekonomiskt skulle kunna mäta sig med USA:s styrka. Det har skett utefter tre linjer: Bildande av en valutaunion, politik för en mycket långtgående arbetsfördelning under devisen fyra friheter för kapital, arbete, varor och tjänster samt en finanspolitisk regim som förhindrar offentliga underskott som kan tvinga andra länder att föra över resurser till underskottslandet samt stram räntepolitik.

Även om teman i den här rapporten är utbildning, normer/regler och teknikspridning är det svårt att inte nämna EU:s från USA avvikande ekonomiska politik. En förklaring till den svaga utvecklingen är att regler och avsaknad av politik för att möta finanskrisen efter 2008 innebar klart lägre tillväxt fram till 2015, enligt före detta EU-ambassadören Lars Anell, som hänvisar till OECD:s statistik. Länderna skulle spara sig i balans. ”Den bistra sanningen är att den ekonomiska tillväxten i eurozonen varit anemisk och att skälet är den ekonomiska tvångströja alla medlemmar tvingats ikläda sig.”² Arbetslösheten i Tyskland är, 2005–2022, markant lägre än i euroområdet, och i Spanien och Italien ligger den påtagligt över Tysklands nivå. Inflationen i euroområdet är fram till 2021 låg. I USA däremot är satsningen stark, och deltagandet i arbetskraften ökar påtagligt under 2010-talet och når upp till 83 procent för gruppen 25–54 år.³ I koncentrat är bilden en genomsnittlig inflation i Tyskland på 1,4 och i USA på 2,2 procent 1995–2021, enligt Macrobond 2022. Det är ett exempel på Tysklands inbyggda skuldbroms, som nu tillämpas enligt en tysk variant av nyliberalism. En stark roll för Bundesbank och en stor vikt för låg inflation är viktiga delar.

2.3 Gemensam valuta – på gott eller ont?

En gemensam valuta ställer mycket höga krav på de länder som låser fast sina ekonomier vid varandra. Länder som har olika inflationsbenägenhet, eller olika benägenhet för ökade kostnader för arbetskraft, får när de avviker från normlandet Tyskland en försvagad konkurrenskraft och en avindustrialisering.⁴

² Lars Anell. Dagens Arena. 2022-10-04.

³ Diagram internationell konjunktur, Konjunkturläget september 2022. Konjunkturinstitutet. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.konj.se%2Fdownload%2F18.421f0b841837df3ef035e1%2F166427552941%2FInternationell%2520konjunktur.pptx&wdOrigin=BROWSELINK>

⁴ Lars Anell. Dagens Arena. 2022-01-18.

”De faktorer som påverkar levnadsstandarden för stora skaror människor är produktivitet, inkomstfördelning och arbetslöshet.” ”Inflationen är mindre kostsam att leva med än de bördor som uppstår när inflationen ska stoppas, än de flesta människor inser.” Det ansåg Paul Krugman 1992.⁵ Den ståndpunkten står på solid grund. När Storbritannien och Tyskland under tidigt 1980-tal sökte pressa ned inflationen fördubblades arbetslösheten, andra länder nådde lägre inflation utan extrem uppoffring.⁶

Stram tysk politik smittar. EU:s ekonomier är väl integrerade, och om Tyskland och Skandinavien uthålligt har överskott i handeln kommer södra Europa få underskott i sin handel. Finansiella balanser är nollsummespel. Produktivitet däremot är ett plussummespel.

3. Skillnad i BNP och teknikspridning

3.1 Inledning

Här jämförs utvecklingen mellan olika ekonomiska system som Asien, Nordamerika och Europa över en längre tid. Rangordningen mellan länders ekonomiska kapacitet kan skifta men den är också förvånansvärt stabil eller seg för grupper av länder som fastnar på en låg rankingnivå.

”Productivity isn’t everything, but in the long-run it is almost everything.” Det skriver ekonomen Paul Krugman 1992 i *The Age of Diminished Expectations*. Det är inte en överdrift, produktiviteten styr livslängd, möjlighet till fri tid, resurser för utbildning och sjukvård samt möjligheterna till snabba transporter och ett överflöd av varor och tjänster, som exempel.

”Vårt mål är inte bara att förenkla nuvarande procedurer utan att helt och hållet bli av med alla kontroller vid inre gränser.” Uttalandet i juni 1985 i vitboken *Completing the Internal Market* sker utan hänsyn till konsekvenser för företag, löntagare samt offentliga sociala system, naturen och människors tillit till varandra.

Varför verkar inte eurozonen nå den tillväxt som förväntades? Formeringen av den inre marknaden föregicks av mycket optimistiska förutsägelser om effekter för ekonomisk tillväxt. Starkt positiv tillväxtkurva och en extra effekt om fyra till sju procentenheter av gemenskapens BNP var enligt Cecchinirapporten 1988 troliga att nå.⁷ Den här rapporten kommer att belysa några orsaker som kan förklara en måttlig ökning av BNP per invånare. Hypotesen är att fyra friheter utgår från företagen (pro business) mer än från villkor som gör marknader effektiva (pro market).

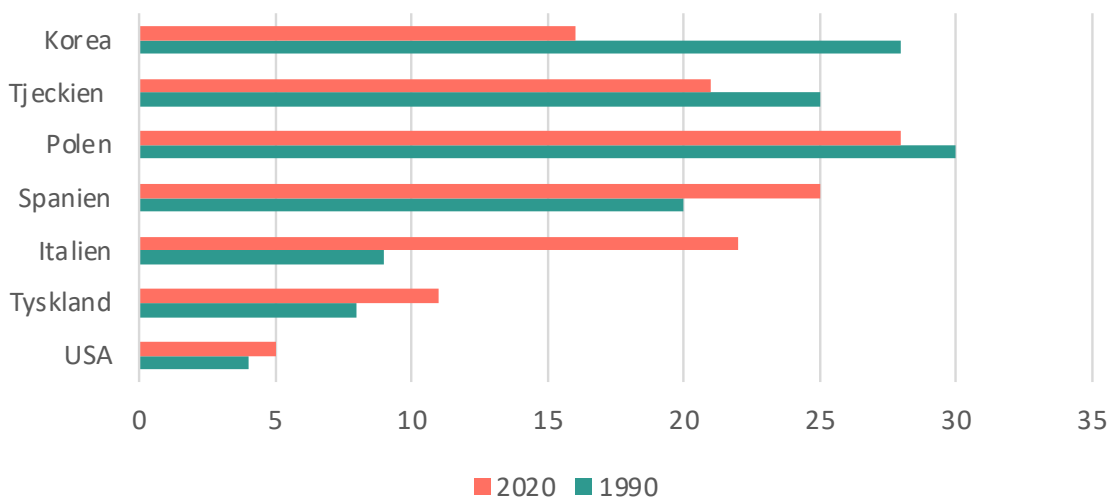
Rapporten börjar i jämförelser av BNP per invånare mellan länder och är således en utvärdering av olika ekonomiska och politiska system. Rapporten kommer att visa vetenskapliga utvärderingar som förklarar varför länder eller regioner växer snabbt eller långsamt. Här används en enkel metod, där länders BNP per invånare rangordnas. Individens levnadsstandard visas genom BNP per invånare. Där visas den i fasta priser som har justerats för köpkraften i länderna.

5 Krugman, Paul R., En tid av minskade förväntningar: USA:s ekonomi mellan Reagan och Clinton, Tiden, Stockholm, 1993, s. 244 & s. 12.

6 Blanchard, Olivier, Amighini, Alessia & Giavazzi, Francesco, Macroeconomics: a European perspective, 2. ed., Pearson, Harlow, England, 2013, s. 259.

7 Anell, Lars, Europas väg: förening och mångfald, Premiss, Stockholm, 2009, s. 160 & 153.

Diagram 2. Ranking av BNP per invånare, 1990 respektive 2020.

Källa: Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09 Tillväxtverket. 2021.

Underlaget för diagram 2 är 36 OECD-länder, och att år 1990 används som startpunkt motiveras av att året representerar upplösningen av det planekonomiskt styrda Östeuropa. Redan dessförinnan sker en expansion av de asiatiska ländernas ekonomier. Rangordningen bygger på iakttagelsen att länder med en lägre BNP-nivå kan ”hinna i kapp” länder med en högre nivå, i detta fall USA.⁸

3.2 Varför Sydkorea går om ledande länder

Trots det sker inte en konvergens mellan länder inom EU eller mellan EU och USA. En skillnad är att 1999/2000 hade långt mer än $\frac{1}{3}$ av USA:s befolkning (25–64 år) fullföljt en högskoleutbildning, mot knappt $\frac{1}{4}$ av EU:s befolkning. Investeringarna i universitetsutbildning som andel av BNP var då också de dubbla mot i EU. Humankapitalet styr ett lands möjlighet att hinna i kapp länder med högre BNP. Sydkorea är ett exempel på ett asiatiskt land med både hög tillväxt av fysiskt kapital, låg kapitalkostnad och inte minst en utbildning av hög kvalitet.⁹

Det förklarar varför Sydkorea hinner i kapp de ledande länderna i västvärlden samtidigt som strategin hos de framgångsrika länder som kallas de asiatiska tigrarna skiljer sig från EU:s, som är mer kortsiktig och har mindre av investeringar i humankapital. I den övre fyllda stapeln i diagrammet, som representerar år 2020, är Sydkorea närmare rangordningsplats 1 än landet var 1990. De stora ekonomierna Italien och Spanien, däremot, hade klart bättre positioner 1990 än år 2020. Det befolkningsrika Polen har inte avancerat påtagligt utan hamnar med position 30 långt ned i en jämförelse av 36 länder. Det i flera avseenden ledande Tyskland har på tre decennier inte närmat sig USA som ekonomisk stormakt och har en sämre position 2020.

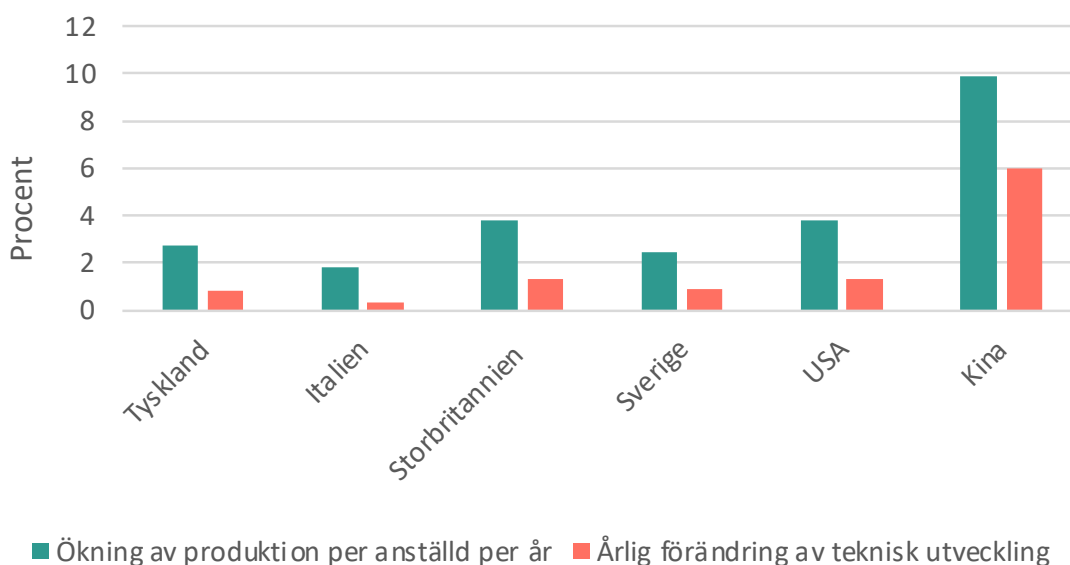
⁸ Länder med liten eller mycket liten befolkning som Luxemburg kan om bolag placerar sina huvudkontor och vinster där eller om de har stora oljetillgångar nå en hög placering, vilket snedvrider jämförelsen i toppen mellan länder.

⁹ Aghion, Philippe & Howitt, Peter, *The economics of growth*, MIT Press, Cambridge, Mass., 2009. s. 287, 123 & 299.

Härefter ifrågasätts etablerade ”sanningar” som vilken rörlighet som är viktig för produktiviteten samt inte minst det fysiska kapitalets roll i förhållande till det mänskliga.

Olivier Blanchard (chefsekonom, Internationella valutafonden IMF, 2008–2015) slår an ackordet för rapporten i *Macroeconomics – A European perspective*, genom att visa på betydelsen av spridningen av teknologi för den ekonomiska utvecklingen. Det är således inte ökad kapitalanvändning per löntagare som förklarar produktionsökningen. De som hinner i kapp länder med högre produktivitetsnivå gör det genom snabb teknologisk utveckling, vilket Kina i diagram 3 visar. När den teknologiska nivån konvergerar mellan länder kommer också produktionen per löntagare och därmed inkomsterna utjämnas mellan länderna.

Diagram 3. Tillväxt i arbetsproduktivitet och teknologisk utveckling, 1985-2010.

Källa: Olivier Blanchard. *Macroeconomics – A European perspective*. 2013

Blanchard pekar på att teknologikapplöpningen bara till en del handlar om att imitera länder med en högre teknologinivå, det är mer än att göra en kopia av mer avancerade ekonomier. Hur effektiva länder blir beror på ”deras institutioner och kvaliteten i den offentliga förvaltningen”. Ett exempel, som tidigare nämnts, är Korea, där den norra och den södra delen, på 1950-talet före delningen, hade ungefär samma produktion per invånare men Sydkorea har redan år 2000 en sexton gånger högre nivå.

Kan en teknologisk utveckling ske utan utbildad arbetskraft? frågar Olivier Blanchard retoriskt. Utbildning bör ses som ett sparande för ökad konsumtion i framtiden. Produktionen per löntagare beror på insatser av arbete och kapital, och mer kapital kan leda till högre produktion. Men ökad produktion kan också nås genom användning av ny teknologi som sprids mellan länder. Tillväxt kan fortgå utan insatser av mer kapital vid spridning av ny teknologi.¹⁰

¹⁰ Blanchard, Olivier, Amighini, Alessia & Giavazzi, Francesco, *Macroeconomics: a European perspective*, 2. ed., Pearson, Harlow, England, 2013. s. 337–342 & 322.

Hastigheten för spridning av kunskap i Italien är 0,3 procent per år och i Spanien 0,4 procent (1985–2010) vilket är mindre än hälften av USA:s eller Sveriges spridningstakt. Samma mönster finns när perioden 1990–2019 visas, där Italien och Spanien har väsentligt långsammare omvandlingstakt än Tyskland, Storbritannien eller Sverige. Sydkorea har samtidigt en tre gånger så snabb omvandling som de här nämnda bästa europeiska länderna.^{11 12}

Spridningen borde, som exemplen Sydkorea och Kina visar, vara snabbare än i de ledande länderna för att hinna i kapp USA. Denna lärobok har därmed också pekat på de teman som är bärande i rapporten: mänskligt kapital, institutioner, kvalitet i offentlig förvaltning samt spridning av kunskap.

Det är sant att ökade fysiska investeringar ger högre produktion per arbetad timme. Investeringar i utbildning, inte enbart den offentliga utbildningen utan också ett omfattande lärande i arbete, kan vara lika stora som andelar av BNP som investeringar i fysiskt kapital. Förmodligen, menar ekonomen Olivier Blanchard, är värdeminskningen (avskrivningar) högre för fysiskt kapital än för kunskapskapital som kan användas till hög ålder. Fysiskt kapital som datorer och programvara däremot åldras snabbt. Blanchards slutsats är att humankapitalets omfattning kan vara lika stort som det fysiska kapitalets. Det som skapar tillväxt i moderna ekonomier är inte främst ackumulation av fysiskt kapital utan hastigheten i den tekniska utvecklingen och ökningen av humankapitalet. När de stora europeiska ekonomierna knappar in på USA:s försprång, är det på grund av snabbare teknologisk utveckling och spridning mellan länder. Blanchard pekar också på att Japans ökning av produktiviteten per sysselsatt inte beror på en extrem ökning av kapitalackumulation utan på en snabb introduktion av ny teknologi. Länder som ligger efter de ledande nationerna importerar teknologi, vilket gör den teknologiska tillväxten snabbare,¹³ samt ökar andelen högskoleutbildade i arbetskraften, vilket i sin tur är en förutsättning för snabb teknologisk förändring. Det är med andra ord inte som i EU, där länder som har låg BNP per invånare exporterar humankapital i stället för att importera och utveckla teknologi.

3.3 En front där alla vill vara – teknikfronten

Vad innebär teknik? Allt mer är det ett skapat kapital, men som visas härefter ofta inte längre prylar utan processer samt mjuka varor och kunskaper.

I varje ekonomi finns en möjlig teknikfront, d.v.s. bästa möjliga användning av teknik. Ordet teknik betyder inte bokstavligen maskiner utan kan lika gärna vara Excelark, IT-system, lärande i arbetet eller organisatoriska lösningar. Tekniskspridning eller överföring behöver ett utbud: individer, laboratorier, utvecklingsavdelningar, universitet eller sjukhus eller innovatörer som för över kunskaper om vad som kan förändras med ny teknik.

Ofta sker det genom symboler, ritningar, manualer eller praktiska tillämpningar. Teknologin kan vara förpackad i produkter eller genom information om de bästa exemplen i branschen. Det kan ske mellan olika organisationer eller i form av formella eller informella nätverk. Det krävs också en efterfrågan eller ett behov av ny teknik hos företag som vill klara konkurrensen. Ibland sker överföring mellan ”specialister” inom samma organisation, som vårdanställda som lär sig nya metoder och instrument.

11 Måttet är total faktorproduktivitet, den ökning av produktionen som inte beror på ökad insats av arbete eller kapital.

12 Multifactor productivity. Productivity statistics. OECD 2022.

13 Blanchard, Olivier, *Macroeconomics*, 4. ed., Pearson internat. ed., Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River, N.J. [u.a.], 2008[2009] s. 240–242 & 258–260.

Det kräver ofta geografisk närhet. I andra fall sker kommunikation med symboler, vilket inte kräver geografisk närhet men betydande symbolträning.

Efterfrågan förutsätter att behovet av teknik är uttalat. För att inte trögheter i överföring av teknik ska vara massiva krävs rimligt goda kunskaper i grupper med olika utbildningsbakgrund. Det är här utbildningens externa effekter är viktiga; det behövs bred spridning av digital förståelse eller läskunnighet på minst gymnasial nivå för att lösa problem. Det finns ett särskilt starkt samband mellan produktivitet och andelen anställda med naturvetenskapligt, teknologiskt eller matematiskt kunnande eller ingenjörskunnande. Ett flertal studier visar att skillnader i humankapital kan vara en orsak till skillnader i produktivitet, och det gäller särskilt att inte vara eftersläntrare när det gäller digital teknik.¹⁴

Det är arbetskraft som skapar och bär teknologisk förändring. Begreppet teknik eller kunskapsfront används för att visa den vid varje tillfälle möjliga ”tekniska” nivån i produktionen. En ekonomi med rik tillgång på arbetskraft med lägre utbildning kommer att ha en produktion som ligger på långt avstånd från teknikfronten. En front speglar ny kunskap, nya tillämpningar eller nya system. Ett land med rik tillgång på arbetskraft med längre utbildning samt därtill med rik yrkeserfarenhet kan utvidga kunskapsfronten och nå en mer kvalificerad produktion. För länder i Europa som ligger nära teknikfronten räcker det inte med att öka antalet skolår för att nå högre tillväxt. Det hävdar Philippe Aghion och Peter Howitt i *The Economics of Growth*. Slutsatsen följer av en jämförelse mellan delstater i USA. Däremot har satsningar på kvalificerad forskningsnära utbildning positiva effekter eftersom de stödjer innovationer och utvidgar den tekniska fronten, d.v.s. bästa möjliga teknik. De visar också att det har betydelse hur autonoma universiteten är när det gäller rekrytering av studenter och i lönesättning för personalen.¹⁵ Här redovisas inte utbildningens omfattande externa effekter, vilket nog skulle ge en mer positiv bild av utbildning som inte är forskningsnära.

4. Kostnad för arbetskraft och avstånd till EU:s teknikfront

4.1 Inledning

Arbetsgivare vill ofta ha flexibel, ung och billig arbetskraft, men här ifrågasätts det intresset, för det kamouflerar att länder fastnar i positioner långt från den teknologiska fronten. Det som lanseras som att det är bra för företagen är ofta inte alls bra för effektiva marknader och därmed för produktiviteten.

Kunskap är något som blir uppenbart när den inte finns och det visas på flera sätt härefter. Ett kluster med innovativa företag finns i EU:s nordvästra hörn med Tyskland, Belgien, Frankrike, Sverige och Finland, där 75–80 procent av de anställda i företagssektorn arbetar i innovativa företag, mot ett snitt på 58 procent för ett trettiotal länder i OECD:s redovisning för perioden 2016–2018. Estland sticker ut med en position i nivå med de bästa. Medelinkomstländer i östra EU ligger på ca 50 procent.

¹⁴ Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09 Tillväxtverket. s. 18 & 13–15.

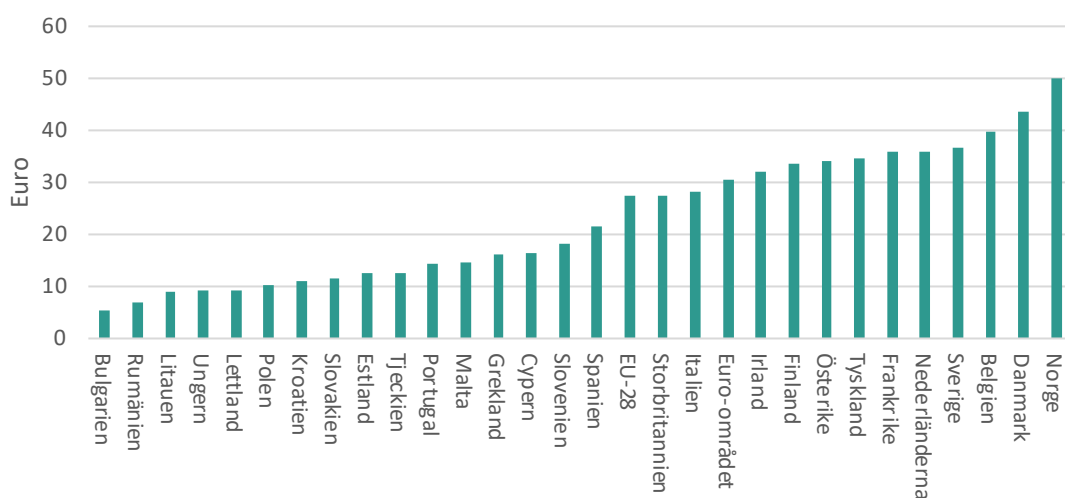
¹⁵ Aghion, Philippe & Howitt, Peter, *The economics of growth*, MIT Press, Cambridge, Mass., 2009. s. 309–312.

Som en jämförelse är andelen 30 procent i Ryssland.¹⁶ OECD rangordnar de bästa skolsystemen baserat på indikatorerna: a. hur stor andel av ung befolkning som omfattas, b. antal år i skolan samt c. studenternas kunskaper. Av de europeiska länderna kommer Finland högst, därefter Sverige och sedan Estland. Det är rimligt att koppla ländernas position när det gäller utbildning till en hög position på listan över sysselsatta i innovativa företag.¹⁷ Estland är en förebild för många andra länder i Europa.

EU har år 2020 lägre investeringar i forskning och utveckling, FOU – 2,0 procent av BNP jämfört med OECD:s 2,5 procent. I Sverige är andelen 3,5 procent och i Tyskland 3 procent. EU borde ha större teknikinvesteringar än OECD som snitt om målsättningen är att bli ledande vad gäller välfärd och geopolitik. De stora skillnaderna mellan EU-länderna sänker genomsnittet. Det är inte bara stora länder som Polen och Rumänien som har en låg nivå, Spanien och Italien har investeringar i FOU som ett medelinkomstland.¹⁸ Sammantaget är det svårt att nå ett gott genomsnittligt resultat för EU när det finns regioner som underpresterar och när män har påtagligt lägre utbildningsmeriter än kvinnor.

Europeiska unionen utgörs av länder med olika pris- och lönenivåer, vilket speglar skillnader i arbetsproduktivitet. Diagram 4 visar stora skillnader i arbetskraftskostnader mellan länder i EU och är därmed ett mått på avståndet till den tekniska fronten inom EU. Kostnaden för arbetskraft i östra EU samt i de baltiska länderna är kring tio euro per timma mot länderna i nordvästra EU, där den är mellan trettio och fyrtio euro.

Diagram 4. Arbetskraftskostnader per timme, EU och Norge, 2018.

Källa: Eurostat. 2019.

Priset på arbetskraften är ett mått på dess produktivitet och speglar därtill humankapitalets omfattning. Sedan Adam Smith beskrev grunderna för en produktiv ekonomi har den sociala och tekniska utvecklingen inneburit två nya faktorer. För det första en större betydelse för individers kunskaper och för det andra att både män och kvinnor deltar i marknadsproduktionen.

¹⁶ "OECD Business Innovation Indicators: Highlights", OECD Directorate for Science, Technology and Innovation. OECD. 2022.

¹⁷ OECD Better Life Index. OECD. 2022.

¹⁸ Forskning och utveckling – internationellt – Ekonomifakta

Bara 1/3 av män i gruppen 25–34 år i de nya EU-länderna har år 2020 högskoleutbildning, mot kring 40 procent som snitt för EU och kring 50 procent i Frankrike och Storbritannien. För kvinnor i Frankrike och Irland är andelen kring 60 procent. Den andelen är kring 50 procent i Polen och Slovakien, men är högre i baltiska länder, där kvinnor når samma andel som i västra Europa, vilket visar viktiga skillnader i potential för kunskapsintensiv produktion. Ungern är motsatsen, där har år 2020 drygt 1/3 av kvinnor 25–34 år högskoleutbildning. Den låga noteringen finns också för unga kvinnor i Italien.¹⁹

Humankapitalfällan karaktäriseras både av en långvarig eftersläpning i andelen utbildade och i en spridning mellan regionerna. Här har spridningen av deltagande i studier tagits upp. Det är små regionala avvikelser i Norden när det gäller gruppen 15–19 år. I länder som Ungern och Tjeckien men också Italien och Spanien är det i flera regioner väsentligt lägre deltagande i studier. Samma spridning i studiedeltagande finns mellan könen. I länder i östra EU är det 10–15 procent fler kvinnor 20–24 år som deltar i studier jämfört med män. Dessa stora skillnader mellan könen finns inte i Storbritannien eller i Tyskland.²⁰ En övergripande slutsats är att spridningen i studiedeltagande mellan regioner här sänker genomsnittet för ett land.

Det behövs flera mått på humankapitalets roll för olika EU-länder. Ett mått är graden av tjänster inne i industriproduktionen: I ett högt utvecklat industrisamhälle är också industriproduktionen präglad av tjänster. I nordöstra EU är andelen tjänstemän i industriföretagen cirka 50 procent men i sydöstra EU mellan 20 och 30 procent. Det är ungefär samma relation för serviceinnehållet som andelen av förädlingsvärdet.²¹ En lägre grad av förädling i delar av EU visar på eftersläpning i jakten fram mot en teknisk front.

Det är inte en strategi orienterad mot fysiskt kapital som ger mest tillväxt, utan en som är baserad på teknikutveckling. Det är inte rörlighet för arbetskraft utan rörlighet för teknik och kunskaper som ökar inkomsterna. Den teknologiska revolutionen minskar radikalt betydelsen av geografiska resor för överföringen av kunskaper. Den ekonomi som har en högre hastighet i sin teknologiska utveckling kommer att vinna över andra ekonomier, enligt Blanchard.²² Det är inte självklart en pro business-linje som ger effektiva marknader för teknik. Internet, GPS, touchscreen-display, röststyrd assistans samt Iphone och Ipad har som exempel utvecklats genom statsfinansierade teknologier som utvidgar den teknologiska fronten tack vare en betydande nationell kapacitet, ofta knuten till försvarssektorn i USA. Det skriver innovationsekonomen Mariana Mazzucato som avlivar myter i sin bok *The entrepreneurial state; debunking public vs. private sector myths*.²³

Är samma policyförslag lämpliga för länder oavsett deras utvecklingsnivå? Att öka universitetsutbildningen och särskilt den inriktad mot forskning och utveckling ger mer långsiktig tillväxt för delstater/länder som är nära den tekniska fronten.

Den grundläggande utbildningen å andra sidan är viktig för delstater/länder som är längre bort från fronten. Risken med elitutbildning i delstater/länder långt bort från fronten är migration till områden med högre lön, resonerar ekonomerna Philippe Aghion och Peter Howitt i *The economics of growth* när de redovisar USA:s kontext.²⁴ Slutsatsen är att grundläggande utbildning är prioritet för några EU-länder, för andra länder gäller satsning på den mest avancerade utbildningen.

19 Tabell A1.2. Education at a Glance 2021. OECD

20 Education at Glance. OECD. 2021. B1.3. & B1.1.

21 Agnes Nordwall. The Servification of EU Manufacturing. 2016: 4 Kommerskollegium. 2016.

22 Blanchard, Olivier, Macroeconomics, 4. ed., Pearson internat. ed., Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River, N.J. [u.a.], 2008[2009]. s. 218–219.

23 Mazzucato, Mariana, The entrepreneurial state; debunking public vs. private sector myths, Anthem Press, London, 2013. s. 9–11.

24 Aghion, Philippe & Howitt, Peter, The economics of growth, MIT Press, Cambridge, Mass., 2009. s. 310–312.

4.2 Frigörelse från föräldrageneration kortar avståndet till fronten

Ett globalt perspektiv visar något basalt: avkomman, barnet, ska inte ”stanna” hos föräldrarna utan resa till nya nivåer genom att vidga sin lärdom i förhållande till föräldrarnas. Utbudet av kunskaper från en ny generation, särskilt kvinnor, driver produktiviteten och riktar ljuset på ett stelt och konservativt EU. Det visas i texten när EU sätts in i ett globalt perspektiv.

I stället för att lägga stor vikt på behov på kort sikt betonas här individers möjlighet att vidga ramen för sin utveckling. Den som agerar är individen, inte företaget, mekanismen för att nå en produktiv ekonomi är inte främst marknader, utan samhällen och politik, och resultatet är kvinnors och mäns frigörelse från föräldragenerationen. Begreppet frigörelse har en annan innebörd än fria marknader. När barnen når en högre utbildningsnivå än föräldrarna ökar det utbudet av resurser i ekonomin. Med ökat antal år i utbildning och med många kvinnor och män med goda kunskaper vidgas teknikfronten.

En tankeram för utveckling och produktivitet bör vara så generell att den innefattar såväl fattiga som rika länder samt både kvinnor och män. Världsbankens utredare har undersökt den globala befolkningen (93 procents täckning) och jämför individer födda på 1950-talet med individer födda på 1980-talet. De kan visa att hög generationsmobilitet har ett samband med högre nationalinkomster samt högre skatter som används till utbildning och barnens hälsa. Vidare har skolornas kvalitet, mätt som antalet lärare per elev samt andelen elever som lämnar skolan utan betyg, och boendesegregationen betydelse för individernas möjligheter till liv med högre inkomster.

De faktorer som förklarar att barnen får längre utbildning än föräldrarna bör få stor betydelse för politiken genom att visa på vad som har tydlig positiv påverkan på BNP per invånare. De visar klara risker med EU:s strategier.

Här är några resultat som ger perspektiv på världen och EU samt på flickor och pojkar.

1. Bara drygt $\frac{1}{3}$ födda på 1980-talet i Afrika söder om Sahara hade längre utbildning än sina föräldrar mot långt över hälften i östra Asien. Särskilt ogynnsamma är villkoren för flickor i fattiga länder. De får sällan mer utbildning än föräldrarna.
2. Mobiliteten är samtidigt hög i västra Europa, men Tyskland (och USA på andra sidan atlanten) avviker genom att vara rika länder utan god absolut mobilitet, i bemärkelsen en stor andel i den senare generationen som passerar den tidigare generationens nivå på utbildningen.
3. Pojkar i den rika världen som var födda på 1950-talet hade lättare att få längre utbildning än sina föräldrar jämfört med flickorna. Det mönstret har numera brutits. Av födda på 1980-talet är det fler kvinnor än män som har längre utbildning än sina föräldrar. Kvinnors bättre studieprestationer och högre deltagande i högskoleutbildning är ett generellt fenomen men med stora variationer mellan länder.
4. Zoomas Europeiska unionen in har individer födda på 1980-talet i västra delen av EU en hög relativ mobilitet. Det innebär att barnens utbildningsnivå är mer oberoende av

föräldrarnas utbildning.²⁵ Så ser det inte ut i den östra delen av EU, där individerna ligger under genomsnittet i världen.²⁶ Måttet visar således i vilken grad barnen är oberoende av längden på föräldrarnas utbildning, och ett stort oberoende kan tolkas som att det underlättar en effektiv matchning mellan individens kapacitet och produktionens behov och därmed ett större bidrag till BNP.²⁷

5. Sverige avviker från rika grannländer genom ett lågt värde på barnens oberoende av föräldrarnas utbildningslängd. Värdet på oberoendet är som i ett medelinkomstland som Brasilien och ger därmed ett lägre bidrag till produktiviteten.

Absolut mobilitet, andel av svarande som nått en högre utbildningsnivå än båda sina föräldrar.

Utbildningsnivåerna är fem: från förskola till högskola eller universitet. Denna femte nivå är den högsta, och när föräldrarna nått denna nivå kan inte barnen nå en högre värde än föräldrarna.

Relativ mobilitet visar i vilken grad en individs position i fördelningen av uppnådd utbildning är oberoende av föräldrarnas position. (Utryckt som (-1) korrelationskoefficient mellan den egna och föräldrarnas antal utbildningsår.)

Analysen visar på skillnader mellan länder som är relevanta för EU:s vägval. Det finns ett orsakssamband så att hög förvärvsfrekvens hos föräldrarna innebär att barnen får fler skolår än föräldrarna. I samhällen med stark social skiktning är det jämförelsevis sett färre föräldrar som kan ge sina barn stöd i skolan. Om inte skolan fullt ut kan kompensera för detta bromsas mobiliteten mellan generationerna. De höga trappsteg som skapas av stora inkomstskillnader (hög avkastning på utbildning) begränsar den sociala rörligheten mellan generationer. Hög avkastning på utbildning ska i teorin ge drivkrafter för investeringar i utbildning, men analysen visar att rörligheten bromsas och därmed utbudet av längre utbildade i arbetskraften.²⁸

Skillnader i relativ mobilitet mellan länder förklaras av hur hög nationalinkomsten är, andelen av BNP som går till offentliga utgifter för utbildning samt avkastning på utbildning. I motsatt riktning verkar en etnisk polarisering eller segregation i samhället.²⁹ Läsaren kan här återvända till tidigare redovisning där länder med låg förvärvsfrekvens, som Polen, Spanien eller Italien, har måttliga investeringar i utbildning.

25 Absolut mobilitet mäts efter en uppdelning på fem nivåer av individers deltagande i utbildning. Relativ mobilitet mäts som ett minus korrelationskoefficienten för föräldrars och barns uppnådda antal skolår.

26 Individer i öst ligger som genomsnitt i den fjärde kvintilen.

27 Trend i den genomsnittliga relativa mobiliteten mellan kohorter födda mellan 1950-talet och 1980-talet.

28 Hur mycket mer de med längre eftergymnasial utbildning tjänar i förhållande till övriga är svagt positivt korrelerat med absolut mobilitet/skolår. Hög avkastning på utbildning är negativt korrelerat med relativ mobilitet/socioekonomisk position.

29 Intergenerational Mobility around the World. Policy Research Working Paper 9707. World Bank Group. 2022. s. 3, 14, 19, 15, 19–23 & 20–24 Figur 11. World Bank Document

4.3 Fri rörlighet och avståndet till teknikfonten

Fri rörlighet är en del av EU:s ekonomiska strategi och intresset här är inte riktat mot hur den påverkar mottagarländer utan mot länder varifrån många flyttar. Sydkorea har, som redovisats tidigare, växt i kraft av investeringar i utbildning, och ett fokus i rapporten är hur humankapitalbildningen utvecklas i utflyttarländer och regioner inom dessa samt därmed genomsnittet för unionens ekonomiska potential.

Kortat EU:s strategi för fri rörlighet för tjänster vägen till fram till teknikfonten?

”Precis som för varor är grundprincipen att tjänster ska få röra sig fritt inom EU. Ett medlemsland får därför normalt sett inte hindra ett företag från att sälja en tjänst om företaget har tillstånd att sälja tjänsten i hemlandet. Jämfört med vad som gäller för varuhandeln finns det få EU-gemensamma regler för enskilda tjänstesektorer.”³⁰

Växande import från Kina leder till en press på företagens priser, vilket gör att hushållen i rika länder kan köpa fler industriprodukter för sina inkomster. Produktiviteten i svensk industri har ökat med 280 procent mellan 1980 och 2019 men bara med 80 procent inom tjänstesektorn. Den skillnaden är en följd av importen av varor från lågkostnadsländer. Olika prisutveckling mellan industrin och tjänstesektorn innebär att konsumenten relativt sett kan köpa fler varor men färre tjänster; det visar Daniel Lind i Produktivitetskommissionen. Konkurrensen är riktad mot industrin som lättare kan kompensera pristrycket med ökad produktivitet jämfört med tjänstesektorn.³¹ Den relativa prisförändringen mellan industri-varor och tjänster innebär att hushållen har alltmer ”prylar” i förhållande till tjänster i sin konsumtion. När exporten från Kina och Sydkorea ökar och de hinner i kapp de ledande länderna är det på grund av utbildning och fysiska investeringar. Se diagram 1 och 2. Det är inte en utjämning av faktorpriserna så att lönerna av det skälet sjunker för löntagarna i Sverige eller Norge, utan lönerna ökar i Sydkorea och Kina till följd av ökad produktivitet. Ett exempel på trolig faktorprisutjämning visas senare i avsnittet om elproduktionen i Sverige.

På en effektiv arbetsmarknad ska matchning ske mellan köparen och säljaren av arbetskraft för att nå en effektiv produktion. Rörligheten från ett företag till andra företag visar att värdet på andra alternativa arbetsplatser är högre, och det ger ett bidrag till produktiviteten i ekonomin. Det förutsätter att kostnader för rörligheten inte överstiger det mervärde som bytet av arbete skapar. Det förutsätter också att det inte finns externa effekter som påverkar arbetsproduktiviteten eller BNP per invånare.

4.4 Skattesubventionerad rörlighet av arbetskraft

Härefter visas i flera avsnitt resultatet av fåtalsmakten för köpare av arbetskraft som gör att de kan styra priser. Marknader i EU regleras efter probusiness i stället för promarket. Det som är bra för ett företag leder inte till effektiva marknader. Rörlighet uppfyller inte läroböckernas krav på effektivitet.

³⁰ Kommerskollegium, 2022.

³¹ Daniel Lind. Dagens Arena. 2022-05-16.

- Vinstdrivande företag anställer mer arbetskraft till dess kostnaden för den sist anställde överstiger marginalintäkten för produktionen. Den gyllene regeln som ska styra hela ekonomin följs inte när kostnadsläget snedvrids av företagens flytt av arbetskraft mellan låg- och höglöneländer och offentliga finanser är en tredje part i finansieringen. Rörligheten ska inte ha snedvridande effekter för utflyttarlandet så att dess arbetsmarknad försämras genom brain drain.
- Rörlighet uppfyller inte det marknadsekonomiska villkoret att inte ge negativa externa effekter om den tränger undan sysselsättning och därmed BNP per invånare i höglönelandet. Det gäller om konkurrensen inte sker genom högre produktivitet utan genom att företagen får lägre lönekostnader.
- Den uppfyller inte heller krav på paretooptimalitet, det vill säga att några kan få det bättre utan att andra får det sämre. Det kravet gäller arbetskraft i olika länder, men inte minst om de vinster som uppstår i rika länder sker utan förluster i länder med utflyttning. Om rörlighet är till fördel för utflyttarländer ska det visas i god utveckling av BNP per invånare och i en ökning av humankapital i en ung befolkning i nivå med den i övriga länder i EU samt i USA.

”Med utveckling menar jag rörelsen uppåt för hela det sociala systemet och jag tror att detta är en logiskt försvarbar definition. Det sociala systemet innesluter, vid sidan av de så kallade ekonomiska faktorerna ... fördelning av makten i ett samhälle; och mer generellt den ekonomiska och sociala samt politiska uppdelningen, med ett annat uttryck, institutioner och attityder.” Gunnar Myrdal, 1971.

Är det provocerande att använda lärdomar från utvecklingsekonomi för ett politiskt område, Europeiska unionen, som förväntas vara modernt men har stora bestående skillnader mellan länder och regioner inom länderna? Härefter visas två undersökningar, en om ökad arbetsgivarmakt i Europa, särskilt på marknaden för tjänster, samt en om arbetsutbudet i tjänstesektorn i Norge. Arbetsgivarmakten påverkar nästan alla kategorier av löntagare, och det är nödvändigt att begrunda makten över språket, för när producenter talar om behov av kompetens kan citatet från Gunnar Myrdal vägleda. Är det utveckling och en rörelse uppåt för hela det sociala systemet? Eller är det tvärtom?

4.5 När arbetsgivare kan pressa lönen

Här visas att arbetsgivarna fått fåtalsmakt, och det ses genom att de kan pressa priset på arbetskraft.

Ofta är allmänheten medveten om vilka nackdelar som uppkommer för priset och andra villkor med en enda säljare i regionen för en nödvändig vara som elektrisk ström. Detsamma gäller om det bara är en eller få köpare av arbetskraft. Det visar Internationella valutafonden (IMF) i *The Divergent dynamics of labor market power in Europe*. Europa präglas allt mindre av en balans mellan köpare och säljare av arbetskraft. Arbetsgivarna har marknads-makt, och det innebär att arbetsgivare efter år 2000 i växande omfattning kan sätta ned priset på arbetskraft, särskilt i tjänstesektorerna. Nedpressningen är 10 procent, uttryckt som en median av företagen. I Sverige är det byggande, transporter samt företagstjänster men också jordbruk som sticker ut med en tydlig ökning av nedpressningen.

Regleringen av arbetsmarknaden i EU missgynnar effektiv fördelning av resurser. Nedpressningen av lönekostnader innebär att priset sätts under marginalkostnaden med effekten att vinsterna stiger samt att löneandelen minskar. Företag som har möjlighet att pressa lönerna ökar sin andel av marknaden.³² Studien baseras på 11 sektorer i 10 länder.

IMF berör inte produktiviteten, men sannolikt har pressade löner också effekter på produktiviteten, både genom att drivkrafter till kapitalsparande teknik ökar och att lönepressar-företagens andel av sysselsättningen ökar. Frågan behandlas också av Daniel Lind med den illustrativa rubriken *Är svenska löner 30 procent för låga?*³³

4.6 Norge

I den nya världen kan det vara tvärtom, att det är företagen som utnyttjar sociala försäkringar och offentliga resurser utan att bidra till finansieringen. Här är exemplet Norge där akademiker intresserar sig mer för rörlighet än svenska kollegor.

Ekonomerna Gunnar Myrdal (1898–1987) pekar på att utveckling är en process med kumulativa effekter. Den insikten kan användas när eftersläpningen i rad EU-länder belyses samt när effekter av företagsstyrd migration till Norge här kritiskt analyseras.³⁴

De norska ekonomerna Bernt Bratsberg, Oddbjørn Raaum & Knut Røed har data om migranter till Norge under ett decennium, från nya och gamla EU-länder, samt om norrmän. Migranter från nya EU-länder får en lön i Norge som är fem gånger högre än den i hemlandet. Det tillsammans med sociala ersättningar leder till att migranterna kan acceptera en lön som är lägre än för norrmän eller för migranter från gamla EU-länder. Migranter från de nya EU-länderna ökar under den studerade perioden, 2005–2016, som andel av den privata sektorns sysselsättning från mindre än 1 procent till nära 10 procent.

Arbetslöshetsersättning som ska skydda arbetstagarna bidrar till att företagen kan ”erbjuda” korta jobbkontrakt. Det skapar en ”överomsättning” på arbetsmarknaden och kostnader för skattebetalarna i inflyttarlandet. Huvudslutsatsen är att det uppstår en hög rörlighet, som stiger efter 2006. Forskarna finner att fenomenet är särskilt vanligt på arbetsplatser med stor andel arbetskraft från Öst- och Centraleuropa. Överrörlighet gäller således arbetskraft från nya EU-länder som får efterföljande inkomster från arbetslöshetsförsäkring.

Det är ett exempel på bruk av en offentlig resurs. Överrörlighet finns inte för arbetskraft från länder som var med i EU före år 2004, gamla EU-länder. Studien finner också en snedvidande effekt genom att den som ersätter en person som lämnar företaget får signifikant lägre lön om den som lämnat arbetsplatsen får sociala ersättningar som statlig arbetslöshetsförsäkring. Det finns ett mönster där ägare av företag ökar sysselsättning i ett av sina företag men minskar det i ett annat.³⁵ Det som redovisas är exempel på regleringar som gynnar berörda företag men inte självklart produktiviteten i ekonomin. Sociala försäkringar innebär att arbetslösa, sjuka eller äldre inte måste sälja sin arbetskraft till låg lön och ta första bästa jobb. Med fri rörlighet är i stället sociala försäkringar till fördel för den som köper arbetskraft.

32 Federico J Díez, Davide Malacrino & Ipppei Shibata. The Divergent dynamics of labor market power in Europe. WP 22/247 IMF. 2022.

33 <https://www.dagensarena.se/essa/ar-svenska-loner-30-procent-laga/>

34 Besley, Timothy & Persson, Torsten, Pillars of prosperity: the political economics of development clusters, Princeton University Press, Princeton, 2011. s 302.

35 Bratsberg, Bernt, Oddbjørn Raaum & Knut Røed. Excess churn in integrated labour markets. IZA discussion paper, no 12697 Institute of Labour Economics. IZA 2019. s. 13, 15–17, 23–24 & s. 32. Även publicerad i Journal of Population Economics. 34(4) July, 2021.

Den politiska logiken i länder med låga inkomster per capita är att om staten har svag legal kapacitet kan den inte förhindra ineffektiv reglering och krafter som slukar överskottet hos de som producerar, det skriver ekonomerna Timothy Besley och Torsten Persson. De pekar på de negativa konsekvenserna av politiska eliter i låginkomstländer som använder administrativ eller politisk makt samt snedvrider marknader för att ta för sig. Det norska exemplet visar på en svag statlig reglering av arbetsmarknaden som följd av EU:s regler. Besley och Persson vill se den självförstärkande utvecklingsprocess som ekonomen, sociologen och Nobelpristagaren Gunnar Myrdal definierar som ett samspel mellan framåtsyftande politiska krafter och goda institutioner.³⁶ Besley och Persson studerar låginkomstländer men det bör också gälla medelinkomstländer.

4.7 Avreglering som inte ger konkurrenskraft

Den ekonomiska logiken för den norska arbetsmarknaden är följande: Ett överutbud på arbetsmarknaden innebär att arbetsgivaren får fler att välja på och därför kan höja kraven på arbetskraftens förmåga vad gäller hälsa och utbildning och därmed tränga undan mindre produktiv arbetskraft och deras möjlighet att använda sitt utbildningskapital. Det minskar bidraget till BNP per invånare. Den sociala rörligheten ut ur låga positioner har minskat för norrmän på grund av konkurrens om positioner på arbetsmarknaden.³⁷ Migrationen till Norges byggsektorer tränger undan de byggarbetare som har lägst lön, och de lämnar sektorn. Det leder också till fler som marginaliseras och får sociala ersättningar.³⁸ EU:s tankemått visar svagheter med att "flytta" arbetskraft till uppgifter med låga kvalifikationer i stället för spridning av kunskaper och ny teknik för att nå en högre förädling.

Förståelsen av friheter underlättas av insikter om olika syn på matchning mellan produktion och arbetskraft. Löntagaren vill få sin fulla potential utnyttjad, till en bra lön och med en stabil sysselsättning. Arbetsgivaren vill ha många att välja mellan och ofta betala mindre än löntagarens önskade lön samt att arbetskraften ska vara flexibel. Det som kallas fri rörlighet har utgångspunkt främst i ett intresse, inte i en insikt om att det på en marknad finns motstridiga intressen som behöver balanseras.

Svenska ekonomer har forskat sparsamt om konsekvenserna av EU:s rörlighet. Ett exempel är från 2013. Det visar att migration bidrar till undanträngning av den mindre produktiva arbetskraften som får lägre sysselsättning. Efter att EU utvidgas år 2004 minskade förvärvsinkomsterna nära färjehamnarna i södra Sverige för grupper inom privat sektor som bygg- och transportsektorn.³⁹ Eskil Wadensjö menade 2012 att inflödet från EU främst bestått av ung gymnasieutbildad arbetskraft.⁴⁰ Migranter är nytillträdande på arbetsmarknaden, och de ökar därmed också konkurrensen för andra nytillträdande, som unga vuxna, och höjer ribban för att komma in på arbetsmarknaden.⁴¹ Unga vuxna som inte kan etablera sig på arbetsmarknaden riskerar "ärr" och minskad produktivitet under kommande år.

36 Besley, Timothy & Persson, Torsten, *Pillars of prosperity: the political economics of development clusters*, Princeton University Press, Princeton, 2011. s.404–307.

37 Hoen, Maria F, Markussen, Simen & Røed, Knut. *Immigration and social mobility*. IZA DP. 11 904, 2018.

38 Bratsberg, Brent & Raaum, Oddbjørn. *Immigration and Wages: Evidence from Construction*. Center for Research and Analysis of Migration. Discussion Paper No 06/10 2010.

39 Engdal, Mattias & Åslund, Olof. *Arbetsmarknadseffekter av öppna gränser*. IFAU-rapport 2013:9. IFAU 2013.

40 Wadensjö, Eskil. *Framtidens migration*, Statsrådsberedningen, Regeringskansliet, Stockholm, 2012.

41 I åldersgruppen 16–29 år har tilliten till andra i Sverige minskat påtagligt och är 2021 med 40 procent på samma nivå som för arbetslösa och långt under de som har högskoleutbildning eller är högre tjänstemän, där 71 procent har hög tilltro till andra.

Fri rörlighet för arbetskraft är en avreglering. Det finns en sedan lång tid etablerad praxis, en sedvänja, som anger att löner ska sättas i förhållande till i trakten gällande villkor. Den har stöd i FN-organet ILO, återgiven i översikten *Setting adequate wages: The question of living wages*. Den säger att kostnader för arbetets utförande ska knytas till de i landet förekommande villkoren för löntagarens och eventuella barns försörjning. Lönen ska motsvara vad som behövs för en levnadsstandard som gäller för motsvarande grupper i mottagande land.⁴²⁴³

4.8 Konkurrens baseras på låga löner, inte på produktivitet

En effektiv inre marknad kan uppnås om ”konkurrens mellan företag baseras på faktorer som produktivitet och effektivitet snarare än lönekostnader och andra arbetsvillkor”. Att konkurrens ska baseras på produktivitet är en central ståndpunkt hos den svenska regeringen 2018.⁴⁴ Regeringens avsikt var att stärka de utstationerades ställning och att de efter 12 månader ska kunna kräva kollektivavtal och få rätt till nästan alla arbets- och anställningsvillkor som gäller för anställda i Sverige. Men $\frac{3}{4}$ av utstationeringar i Sverige 2021 gäller i upp till två månader.⁴⁵ Det leder således till en hög rörlighet också på arbetsmarknaden i Sverige.

Det finns privata och kollektiva varor och hur regleringen av den fria rörligheten tar hänsyn till detta får betydelse för produktiviteten i EU. Läroböcker i ekonomi skiljer på privata och kollektiva varor. Ett fyrljus är ett exempel på en kollektiv vara, den kan brukas av alla och måste därför finansieras kollektivt. Andra exempel på kollektiva varor är den infrastruktur som omger transporter och som huvudsakligen finansieras av avgifter och skatter från de som bor i landet. Det är mer än vägar, det är också rättsväsende, samhällsplanering samt räddningstjänst och sjukvård som hör dit. En kollektiv vara utestänger inte andra från konsumtion. Det gäller också vinstdrivande företag som utstationerar personal och inte bidrar med finansiering.

Slutsatsen är att en matchning genom rörlighet är effektiv bara om det finns en produktivtetsvinst som överstiger kostnaden för rörlighet samt kostnaden för att lära sig den nya arbetsuppgiften. Låg arbetskraftskostnad för ”learning-by-doing” och för arbetets utförande samt korta anställningar är förknippat med låg produktivitet.

42 *Setting adequate wages: The question of living wages*. Oktober 2022. [wcms_857876.pdf \(ilo.org\)](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/media/wcms/857876.pdf) ILO 2022. s.2.

43 TCO:s jurist, Lisa Donovan, har bidragit genom att visa på sammanställningar från ILO.

44 Kommittédirektiv: Genomförande av ändringar i utstationeringsdirektivet. Dir. 2018:66.

45 Rapport 2022:1 Helårsrapport 2021 – Register för företag som utstationerar arbetstagare i Sverige 1 (av.se) Arbetsmiljöverket. 2022. <https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/rapporter/2021-helarsrapport-utstationering-arbetstagare-sverige.pdf>

5. Bakgrund till fri rörlighet och exemplet el

5.1 Inledning

Idéer om fri rörlighet etablerades efter Berlinmurens fall då tilltron till staten var svag, men konsensus bland ekonomer har nu reviderats. Därför behövs en förklaring av vad som gjorde att en svag stat och avreglering blev på modet. För beslut om ekonomi och samhälle ska inte baseras på de nya kunskaper som finns i bäcken utan hämtas i dammen där ny och gammal kunskap har blandats. Så minns jag ekonomen Assar Lindbecks (1930–2020) slutsatser.

Fri rörlighet bygger på ett ideologiskt synsätt på marknader. Regler, normer, offentlig sektor eller fackföreningar är exempel på ”inbäddning” av marknader och inte ett hinder för vare sig arbetsproduktivitet eller hög BNP per invånare. Termen inbäddning är ett vedertaget begrepp för något enkelt. De som agerar på en marknad är inbäddade i institutioner i form av regler men också beroende eller gynnade av organisationer som kommunens skola, väghållaren eller räddningstjänsten. Begreppet härrör från Karl Polanyi (1986–1964) som i *Den stora omdaning*, 1944, visar att varor som jord och arbete redan är inbäddade i en social struktur och i regleringar.⁴⁶ Fri rörlighet mellan länder, med stora pris- och löneskillnader, innebär en urbäddning genom lägre grad av normer, sedvänjor eller tilltro till parter, försäkringar eller myndigheter.

Den som lever i ett högrationellt samhälle ser att de klassiska ekonomerna som John Stuart Mill (1806–1873) och Alfred Marshall (1842–1924) föregrep senare tiders ekonomer genom att peka den ”kollektiva kompetens som utvecklas i informationstäta miljöer och samhällen”. Det är den sociala infrastrukturen som avgör ett lands ekonomiska utveckling på sikt, inte främst maskinkapitalet.⁴⁷ Ekonomhistorikern Gregory Clark, i *A Farewell to Alms – a Brief Economic History of The World*, är helt säker. Det var människan, inte kapitalet, som åstadkom den stora förändringen mot högre produktivitet. Argumentet är att kapital bara utgör ca en fjärdedel av insatsen i produktionen, medan resten måste förklaras med förhållanden knutna till människan, som kunskap och i mycket vid mening förändring av sociala och politiska institutionella förhållanden.⁴⁸

I slutet av 00-talet fanns bland ekonomer i USA en kritik mot tron på marknader där fokus var på avregleringar, privatiseringar och liberaliseringar under namnet Washington Consensus. De senaste ”30 årens makroekonomiska forskning är i bästa fall värdelös och i sämsta fall skadlig.” Det menade Paul Krugman 2009.⁴⁹ Det var under denna epoks inflytande som EU:s fria rörlighet växte fram, vilken innebar en liberalisering och avreglering av ekonomierna. Oreglerad migration av arbetskraft inom EU utgör en global ”exceptionalism”, motsvarigheter finns inte i övriga världen och dess konstruktion är inte politiskt uthållig, varnade 2015 Oxford-ekonomen Martin Ruth, vid Center on Migration, Policy and Society.⁵⁰

⁴⁶ Polanyi, Karl. *Den stora omdaning*. Arkiv förlag 2002.

⁴⁷ Anell, Lars, *På spaning efter tillväxtens rötter: en essä om teori, praktik och sunt förnuft*, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006. s. 176, & 137–139.

⁴⁸ Clark, Gregory, *A farewell to alms: a brief economic history of the world*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2007. s. 1–39.

⁴⁹ Rothstein, Bo, *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*, University of Chicago Press, Chicago, 2011. s. 11.

⁵⁰ Ruth, Martin. *Is unrestricted immigration compatible with inclusive welfare states? The (un)sustainability of EU exceptionalism*. WP -15-125. Center on Migration, Policy and Society. 2015.

Ekonomen Torsten Persson, som refereras mer senare, kommer i *Pillars of Prosperity*, Välståndets pelare, visa hur fundamental staternas kapacitet är för ekonomier i utveckling.⁵¹

Slutsatsen är att kapitalets roll relativt människans överskattas och att staters kapacitet underskattas, och med det sker en övergång till fri rörlighet för elektricitet.

5.2 Elektrisk ström – exempel på utjämning av priser vid fri rörlighet

Varför kommer här ett avsnitt om elektrisk ström? Därför att alla vet vad el är och att den inte blivit billigare över tiden och därför tjänar som exempel på effekter av handel mellan två områden med olika prisnivå. Exemplet visar att verkligheten ofta följer läroböckerna, och höga priser på el i södra Sverige inte bör förvåna; därifrån går kablarna till kontinenten som har högre priser. Här finns också mått på utvecklingen av kvaliteten.

Handel mellan länder förklaras av skillnader mellan länder i tillgång på produktionsfaktorer som jord, arbete samt kapital. En nation med relativt högre tillgång på jord kommer att exportera varor eller tjänster som använder de resurser som jorden ger. Sverige exporterar till exempel skogsprodukter och elektrisk kraft.

Priset på el bestäms på sikt både av efterfrågan från övriga EU och utbud av energi från olika källor i Sverige, samt inte att förglomma av kapaciteten i elnäten och kostnaden för distribution över näten. Om avregleringen av elmarknaden under 1990-talet ger positiva effekter ska priset minska och kvaliteten öka för att det ska visa att avregleringen säkert leder till ökad produktivitet. Frekvensen av avbrott i leveranser är ett mått på kvalitet. Långa avbrott per minut per kund minskade inte under perioden 2003–2011. Det genomsnittliga antalet avbrott per år snarast ökar för serien som visar landsorts- och tätortsnät blandat och är i stort sett oförändrat i tätortsnäten som berör flest kunder. Det gäller den längre perioden, 1998–2021.⁵² Nätutgifterna för hushåll med direktverkande el har fördubblats under perioden 1996–2022. För hushåll i lägenhet har avgiften också fördubblats per kilowattimme. I priset ingår inte skatter. Hänsyn har här inte tagits till kostnader för underhåll av elnät.

Prisökningen för hushållskunder var perioden 2010–2020, med hänsyn till inflationen, 0 i Norge och minus i EU. I Sverige däremot är prisökningen 37 procent, vilket radikalt skiljer sig från villkoren för hushållskunder i övriga EU.⁵³ Elregleringen förutsätter att 70 procent av kraften ska vara tillgänglig mellan områden i Sverige och för en ”effektivt fungerande integration med en europeisk marknad”. Kraftöverföring sker till sex angränsande länder. Exporten av el motsvarar knappt en femtedel av inhemsk konsumtion.⁵⁴

51 Torsten Persson, med kollegan Guido Tabellini, har tidigare studerat länder globalt, oavsett BNP-nivå.

52 Leveranssäkerhet i Sveriges elnät. Statistik och analys av elavbrott. R.11. Elmarknadsinspektionen. 2022. Figur 6. & Figur 16.

53 Erik Lundin & Magnus Söderberg. Analyzing Prices and Regulation in the Swedish Electricity market: What Can We Learn from Our Neighboring Countries? Summary, SNS. 2022.

54 Sweden's electricity and natural gas market, 2021. Elmarknadsinspektionen. 2022.R 2022:07. s. 20 & 49. <https://www.ei.se/download/18.31b721ca-18388fe22ad2d3f/1664799315977/Sweden's-electricity-and-natural-gas-market-2021-Ei-R2022-07.pdf>

Diagram 5a. Svensk elelexport, 2005-22.

Export av el från Sverige (vänster axel) och prisindex för generering av el (höger axel)

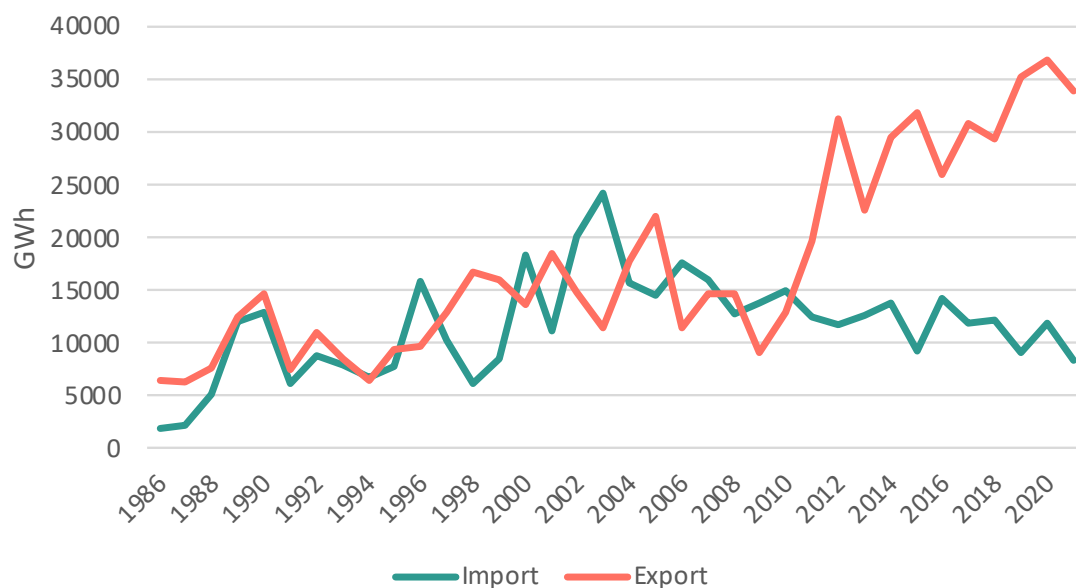
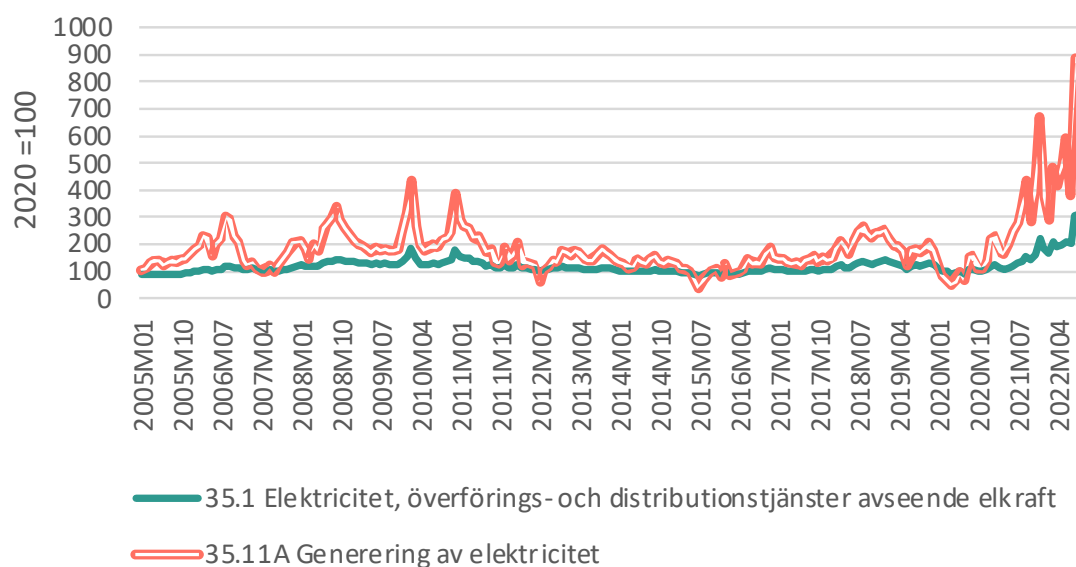

Diagram 5b. Svensk elimport, 2005-22.

Elimport till Sverige (vänster axel) och prisindex för överföring och distribution (höger axel)

Källa: Statistikdatabasen. Energi. SCB. 2022.

Det var balans i tillförsel av elenergi så att importen och exporten perioden 1960–2000 varken gav över- eller underskott. Efter år 2000 ökar exporten mer än importen, så att den 2021 ger ett överskott i handeln på 26 000 gigawatt. Det motsvarar bruttoproduktionen från vindkraft.⁵⁵

Diagram 5a visar hur elmarknaden från början av 2000-talet integreras med omvärlden, och exporten av el ökar mer än importen. Exportökningen är tydlig efter år 2011 då de nya prisområdena införs. Exportpriserna, diagram 4b, stiger mer än priset för inhemsk tillgång från sommaren 2018. Det svenska elsystemet är väl integrerat med omvärlden genom att exportkapaciteten utgör 60 % av den årliga elproduktionen, medan importkapaciteten samtidigt är 75 % av den årliga elförbrukningen.⁵⁶

I oktober 2022 producerades 13 100 gigawatt enligt Svenska Kraftnät och nettot av handeln med omvärlden (export minus import) motsvarar 25 procent av produktionen under månaden.⁵⁷ Priset i euroområdet var första halvåret 2022 kring 50 procent högre per kilowattimma jämfört med Sverige, enligt Eurostat.^{58 59} Det ger ekonomiska drivkrafter att exportera el. Integration med övriga länder i EU sker i takt med att resurser för överföring av el växer och att efterfrågan växer. Det speglas i att priset på den el som exporteras har ökat mer än priset den elektriska kraft som genereras och säljs i Sverige. Prisökningen på exporterad el spiller över på priset för ”hemmamarknaden”.⁶⁰

Min första slutsats är att integrationen mellan länder för handel med elektrisk kraft innebär en prisutjämning mellan främst södra Sverige och omvärlden. Riksrevisionen konstaterar 2022 att elsystemet ”visat tecken på att vara mindre robust än tidigare. Ett av de största problemen är begränsningen i överföringskapacitet mellan norra och södra Sverige, vilket bland annat har bidragit till mycket stora skillnader i elpriset för konsumenterna.”⁶¹

Den andra slutsatsen är att myndigheter inte kan visa på ökad driftssäkerhet eller utbyggnad av näten och därmed tillgänglighet till tjänsten el vilket är en avgörande kvalitet. Fram till 2030 är det i Stockholm och Uppsala begränsad tillgänglighet till el på grund av otillräckligt utbyggda elnät, men hur kan det vara möjligt givet nätavgifternas omfattning?

En tredje slutsats är att när länder handlar med varandra utjämnas det relativa priset på den tjänst som handlas. Det påverkar samtidigt fördelning av inkomster och gynnar de som äger den produktionsfaktor som det finns rik tillgång till, enligt Paul Krugman och Maurice Obstfeld i *International economics: theory and policy*.⁶² Omfattande avreglering, under namnet fri rörlighet, har skett utan tydliga positiva effekter för konsumenterna. Det synes ha blivit en probusinessreglering till fördel för de som äger kapital.

5.3 Krav för effektiva marknader i EU

Det är flera krav som måste uppfyllas för att handel med varor eller tjänster ska innebära framsteg. Nyckelordet är externa effekter, eller hur andra producenter och konsumenter påverkas.

55 Statistiska meddelanden. EN 11 SCB 2021. Statistiska meddelanden – El-, gas- och fjärrvärmeförsörjningen 2020. Slutliga uppgifter (scb.se)

56 Holmberg, Per & Tangerås, Thomas P. Den svenska elmarknaden idag och i framtiden. Sveriges Riksbank. 2022.

57 Elstatistik, Svenska Kraftnät. 2022.

58 Jämförelsen sker här för icke hushållskunder därför att skatter inte ingår i priset, vilket ökar jämförbarheten.

59 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/6/6c/Electricity_prices_for_non-household_consumers%2C_first_half_2022_.png

60 Prisindex i producent- och importled. SCB. 2022. Här jämförs två priser för el. Det är el genererad och såld inom Sverige samt el som är importerad (ITPI 35.14). Samt det genomsnittliga elpriset i Sverige, från de elområden som exporterar el (EPI. Exportprisindex (35.14)).

61 Pågående granskning. 2022-10-14. Riksrevisionen. Statens roll i utvecklingen av elsystemet.

62 Krugman, Paul R. & Obstfeld, Maurice, *International economics: theory and policy*, 7. ed., Addison-Wesley, Boston, 2006, s. 63–70.

Alla köpare eller säljare måste acceptera priserna, vilket innebär att ingen enskild kan påverka marknadspriset med sina byten. Handeln ska inte vara subventionerad genom att kostnaden vältras över på en tredje part. Handelsutbyte ska fortgå så länge det för både säljare och köpare motsvarar nyttan. Förutsättningen för perfekt konkurrens är inte bara att aktörerna ska vara pristagare (att de inte kan påverka priset), utan de ska ha lika marknadsmakt i byten. Det betyder inte att de ska ha lika resurser, men de ska inte diskrimineras eller bli undanträngda från marknaden på grund av strukturer som gör att de i praktiken inte kan få ett rimligt pris för sin vara eller sitt arbete. Det kan också skrivas som att de som köper en vara ska vara beredda att betala för hela produktionskostnaden. Det hänger ihop med att det inte ska uppstå negativa externa effekter som att det sker utsläpp eller att bytet innebär kostnader för de offentliga kassorna eller för miljön.

Utredningen *Liberalisering, regler och marknader, Regelutredningen* (SOU 2005:4), konstaterar att: ”En decentraliserad marknad för elenergi fungerar bara effektivt om problemet med externa effekter kan lösas.”⁶³ Ett särskilt viktigt villkor för byten är hur de påverkar olika grupper av konsumenter och löntagare. Ekonomisk effektivitet kräver därför att ett byte på marknaden ska resultera i ett läge där någon får det bättre utan att någon annan får det sämre (paretooptimalitet). Om EU:s politik för fri rörlighet innebär att en person får det bättre utan att någon annan person får det sämre, är det en ekonomiskt effektiv lösning. Löntagare eller egenföretagare ska, till exempel, inte trängas undan från arbetsmarknaden. Paretovillkoren bör också anses gälla nya EU-länder mot gamla EU-länder och tvärtom. Nya EU-länder ska inte vara förlorare på fri rörlighet.

6. Kapacitetsfront

6.1 Inledning

Uttrycket ”skomakare bli vid sin läst” syftar på att en person inte ska bedöma något utanför sitt yrke; det effektiva är att stanna i skräet, i sin gamla position. Produktivitet är inte bara specialisering utan att individer får möjlighet till insikter och bedömningar av nya fält och områden. Social rörlighet innebär att inte följa uppmaningen till skomakaren, och det kommer att öka produktiviteten.

Först behöver produktivitet definieras. Produktivitet styr mot vad som främst bidrar till en hög konsumtion per invånare, vilket är själva syftet. Det behöver beskrivas vilka effekter det får för ekonomin och samhället men också vilka investeringar som har effekt på produktiviteten.

- Ofta avses hur mycket produktion som skapas per arbetad timme, eller arbetsproduktivitet. Den bör inte uttryckas som en volym eller ett antal producerade enheter utan som ett förädlingsvärde i kronor enligt marknadens värdering.
- Med produktivitet kan också avses den totala produktionen dividerad med brukade insatsvaror som kapital, arbete samt energi. Då får vi ett mått på den totala faktorproduktiviteten.

⁶³ Liberalisering, regler och marknader, Regelutredningen (SOU 2005:4). Författaren var ensamutredare till denna SOU. Titeln ensamutredare är missledande. Det innebar att ett tiotal duktiga experter producerade analyserna.

- BNP per invånare, eller bruttofördlingsvärdet dividerat med antalet invånare, gör det möjligt att jämföra levnadsstandarden per invånare och mellan länder samt över tid.

Det senare måttet är särskilt intressant, för det sammanfattar både produktiviteten per timma och hur många timmar som befolkningen arbetar. Det speglar samhällets sociala organisation, som effektiv pensionsålder, hur många män och kvinnor i befolkningen som förvärvsarbetar samt andelen som är i längre studier. Det är stor skillnad i effektiv pensionsålder inom EU. Den formella pensionsåldern säger lite om verkligheten. Sysselsättningsgraden i åldern 60–64 år är omkring 40 procent i Italien, Polen, Ungern, Spanien med flera länder. I Frankrike och Belgien är den under 30 procent mot omkring 70 procent i Danmark och Nederländerna.

Det sker en påtaglig ökning perioden 2000–2020 av sysselsättningsgraden i flera länder med låg sysselsättning. Den ökar särskilt påtagligt i de baltiska länderna, men inte i Polen och Slovenien.⁶⁴ Italiens produktion per capita är 75 procent av USA:s. Det förklaras bara till liten del av lägre produktivitet per timma, mer av lägre deltagande i arbetslivet och färre arbetade timmar än i USA⁶⁵. Ökad livsarbetstid bidrar till att öka BNP både genom fler arbetstimmar och genom att utbildningen kan ge avkastning under flera år, och det gäller både män och kvinnor. Måtten med vilka produktivitet mäts, arbetsproduktivitet per timma eller BNP per invånare, har därför stor betydelse vid jämförelser.

Genom att jämföra skillnaden i rangordning mellan arbetsproduktivitet och BNP per invånare blir problemen inom unionen än tydligare. Stora ekonomier som Italien ligger på 15:e plats vad gäller arbetsproduktivitet samt på plats 22 för BNP per invånare. För Spanien är placeringarna 16 respektive 25. Det senare innebär en placering som är i nivå med de nya EU-länderna i Öst- och Centraleuropa.⁶⁶ Alla länder kan självfallet inte ha hög placering men spridningen bland medlemmarna visar på svagheter. Olika hög förvärvsfrekvens styr skillnader i BNP per invånare.

6.2 Social mobilitet

En annan förebild, eller ett paradigm, än geografisk mobilitet är social mobilitet, en arbets-sparande strategi i stället för en kapitalsparande strategi och en som ger högre produktivitet. Det är inte att flytta sig åt sidan i geografien utan uppåt mot nya fält och möjligheter som ger mer förädling.

Ekonomisk tillväxt står inte i motsatsställning till jämn fördelning av inkomster och lika tillgång till utbildning. Möjligheten till social mobilitet har en starkt positiv effekt på tillväxten av BNP. Det visar *The Global Social Mobility Report 2020* som jämför mobiliteten i ett åttiotal länder. Med mobilitet avses här i bred bemärkelse socioekonomisk rörlighet eller möjligheten att klättra på den sociala stegen och individers rörlighet i inkomster över generationer.

Tidigare visades Världsbankens studie som är inriktad på utbildning över generationer, inte på inkomster. Att den sociala mobiliteten i möjligheternas land USA är medioker är en etablerad kunskap. Rapporten visar att tio EU-länder har samma eller lägre social mobilitet än i USA. Den nya kunskapen är att social mobilitet gynnar effektiv produktion och en hög BNP.

⁶⁴ Pensions at a Glance 2021. OECD 2021. Figur 6.11 & Figur 6.12. ca401ebd-en.pdf (oecd-ilibrary.org).

⁶⁵ Blanchard, Olivier, Amighini, Alessia & Giavazzi, Francesco, *Macroeconomics: a European perspective*, 2. ed., Pearson, Harlow, England, 2013, s. 300.

⁶⁶ *Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv*. Rapport 2021:09. Tillväxtanalys. Bilaga 2.

Om ett land klättrar tio steg i rankingen motsvarar det under ett decennium en påtagligt högre BNP-tillväxt.

Det finns ett samband mellan låg social rörlighet och svag tillväxt. Social mobilitet underlättar tillgång till utbildning och leder till effektivare matchning av individers förmågor mot teknikens krav. Samtidigt underlättar tillgång till utbildning med god kvalitet en hög social mobilitet, och det gör att dessa länder kan ligga vid vad som kan kallas en kapacitetsfront. Det finns ett kluster av länder som presterar bättre (de nordiska länderna ligger högst) och där medborgarnas ”andel” är viktigare jämfört med länder där det är aktieägarnas ”andel” som prioriteras. Länder som har högre social mobilitet är inte statskapitalistiska.⁶⁷ Här skildras stora positiva effekter på produktiviteten av individers möjligheter, inte minst kvinnors sociala ställning. Det finns lite stöd, i denna väl underbyggda rapport, som produceras och publiceras av World Economic Forum, för att EU:s strategi skulle gynna social rörlighet i länder med låg andel av den unga befolkningen i utbildning eller där kvinnor är svagt integrerade i arbetslivet. I sammanfattning: länder i EU som har låg BNP per invånare, eller där denna har stagnerat, är starkt förknippade med svag social mobilitet.

6.3 Kvinnors arbetsutbud

När begrepp med en stark laddning (emblematiska begrepp) som ”fri” används bör karaktäristiska som kön, utbildning samt BNP undersökas och inte främst egenskaper som knyts till ett födelseland. Kön är en alltmer central faktor vid analys av produktivitet.

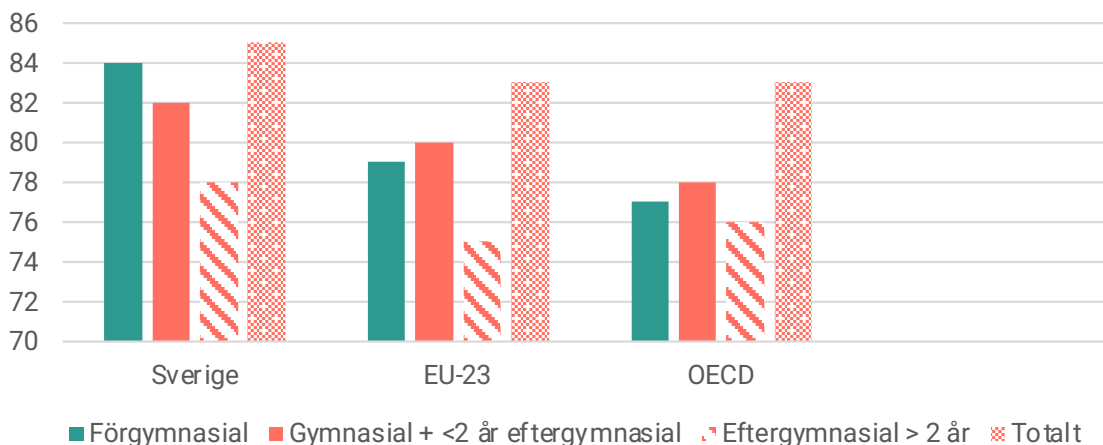
Det en klassisk ekonom som Adam Smith inte kunde förutse var att BNP per invånare skulle komma att styras också av minskad specialisering mellan könen och mer jämställt deltagande i arbetslivet. Det innebär att mäns och kvinnors utbildning och hälsa, samt lika deltagande i arbete på marknaden, styr vad som kan konsumeras i ett land. Det är både arbetsproduktiviteten och antalet arbetade timmar i befolkningen som bygger välfärd och fördelning av resurser mellan män och kvinnor. Kvinnors arbetsutbud i EU är genomgående en underskattad fråga. Det går inte att nog betona de ändrade förhållanden för produktionen som följer av att 57 procent av åldersgruppen 25–34 år i OECD som har en examen, motsvarande 3–4 års studier eller en doktorexamen, är kvinnor och 43 procent är män. Samtidigt har under perioden 2000–2021 andelen med högskolutbildning ökat från 27 procent till 48 procent i åldersgruppen.⁶⁸ Den positiva bilden ska härefter jämföras med humankapitalets fördelning och utveckling i EU.

Kvinnors inkomster relativt män får betydelse för ländernas BNP per invånare. Diagram 6 visar avkastning på utbildning, inte som lön per månad, utan kvinnors löneinkomster relativt män, och det inkluderar timmar med förvärvsarbete under ett år. En första observation är de stora skillnaderna mellan 23 EU-länder och Sverige. En andra är att kvinnor i EU-länderna totalt har ungefär samma inkomster som de i OECD-länderna och inte påtagligt högre. En tredje observation är att kvinnor i Sverige på alla utbildningsnivåer har högre relativa löneinkomster än kvinnor i EU-länderna.

⁶⁷ Global Social Mobility Report 2020. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

⁶⁸ Executive summary. Education at a Glance 2022. OECD.

Diagram 6. Kvinnors relativa löneinkomster efter utbildning, 20-64 år. Män=100.

Källa: Löneskillnader i ett internationellt perspektiv. Social statistik och analys. SCB 2021.

Den rimliga förklaringen, som också gäller för Danmark och Norge, är att kvinnor i Skandinavien har större möjlighet att arbeta på grund av normer (frigörelse) och socialpolitik och därför har ett större arbetsutbud. Länder där få har längre utbildning eller uthålligt lärande i arbetslivet samt låg förvärvsfrekvens finns långt från kapacitetsfronten.

Investeringar i utbildning ska inte bara värderas som högre inkomst för individen per timma eller månad. Utbildning leder till påtagligt lägre risk för arbetslöshet och högre sysselsättningsgrad. Särskilt intressant är den märkbart högre sysselsättningsgraden i Norden för den stora gruppen i befolkningen med tvåårig eftergymnasial utbildning, cirka fem procentenheter. Den är högre också för de med längre utbildning än tre år.⁶⁹ Ekonomen Jonathan Gruber, USA, pekar på utbildningens starka spridningseffekter i samhället som helhet. Utbildning är förknippad med bättre hälsa, mindre riskabla vanor som rökning och mindre kriminalitet. Än större långsiktig effekt får att barnens utbildningsnivå är förknippad med föräldrars utbildningsnivå.⁷⁰ Det är exempel på utbildningens spridning i ringar från den individ som primärt utbildats. Informationen från Nordamerika visar en väg för länder i södra och östra EU att öka arbetsproduktiviteten och BNP per invånare och nå kapacitetsfronten.

Här behövs en ”politisk” precisering vid val av mått. BNP per invånare är det överordnade måttet på en ekonomis produktivitet. Men det är däremot i huvudsak arbetsproduktiviteten i industrin som styr skillnaden mellan inhemskt och utländskt producerade varor, eller vad som kallas den reala växelkursen. Den säger hur många enheter av en inhemskt producerad vara eller tjänst som behöver ”ges upp” för att få en motsvarande enhet som är producerad i utlandet. Konsumenten ser det inte, men industrins arbetsproduktivitet styr vad frukten i Coop eller lunchen i Berlin kostar.

⁶⁹ Löneskillnader i ett internationellt perspektiv. Social statistik och analys. SCB 2021, s. 22–27.

⁷⁰ Gruber, Jonathan, Public finance and public policy, 4. ed., Worth Publishers, New York, 2013, s. 312.

7. Institutioner, korruption och produktivitet

7.1 Inledning

Det som i idrotten är självklart, att fusk och ojust spel försämrar både för spelarna och för publiken, är inte accepterat i länder med svag rättsstat och låg produktivitet. Här ges konkreta exempel samt redovisning av vad ledande ekonomer ser och vad EU:s berörda organ rapporterar.

Staden Nortuga är delad av ett staket. På den norra sidan är inkomsterna tre gånger högre än på den södra, där få har genomgått gymnasiet och många tonåringar inte är i skolan. På den norra sidan däremot har en majoritet av den vuxna befolkningen genomgått gymnasium och många blir äldre än 65 år. På den södra sidan är barnadödligheten hög liksom kriminaliteten. Korruption förekommer och det är riskabelt att starta och driva företag. På den södra sidan är vägarna i uselt skick, men på den norra sidan finns all infrastruktur som elektricitet, avlopp och telekommunikationer. Det är samma kultur, klimat och bakterier, och befolkningen har samma anfäder. Så inleds *Why nations fail – the origins of power, prosperity and poverty*. Det som skiljer är att södra delen hör till en, i och för sig någorlunda framgångsrik, del av Mexiko och den norra tillhör Arizona, en delstat i USA. En ny gräns dras som en följd av USA:s ”markköp” 1853. Författarna Daron Acemoglu och James A. Robinson vill visa betydelsen av politiskt system, demokratiska processer och kvaliteten i offentlig förvaltning samt fungerande rättskipning, och det resultat det ger för en befolknings levnadsvillkor.⁷¹

Argumentet från konservativa ekonomer på 1990-talet var att en omfattande offentlig sektor leder till korruption, men statsvetaren Bo Rothstein påpekar att en rad länder med låg grad av korruption, som de nordiska, har en omfattande offentlig sektor. Daron Acemoglu och James Robinson frågar varför vissa länder har mindre av utbildning, fysiskt kapital och teknologi och inte klarar av att utnyttja de resurser som finns på ett bra sätt. Deras svar är att det saknas institutioner eller god kvalitet i offentlig förvaltning. Rika länder har en större offentlig sektor därför att inte bara rättsstaten är en offentlig vara utan också undervisning och sociala försäkringar.⁷² Acemoglus och Robinsons svar, institutioner, rättsstat och undervisning, är i fokus för rapporten.

7.2 Institutioner

Institution är inte liktydigt med organisation utan är vad som ger försättningar för låga kostnader vid byten. För att nå förtroende mellan parter krävs tillit till att ingångna kontrakt vårdas. Här visas att det bara är genom att utgå ifrån att utbyten i ekonomin kan ske utan kostnader för transaktioner som man kan tro att ”friheter” räcker för marknadens effektivitet.

Förtroende kan utvecklas på tre sätt: process – genom återkommande kontakter; karaktäristik – baserat på sociala likheter mellan individer i en grupp; institutioner. Baserat på formella regler om hur transaktioner ska ske. Utgångspunkten för EU:s tankemodell är att rörlighet under rubriken frihet leder till ökad specialisering, men det kan vara tvärtom, att resultatet är minskad specialisering.

⁷¹ Acemoglu, Daron & Robinson, James A., *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*, Profile, London, 2012. s. 7–9.

⁷² Rothstein, Bo, *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*, University of Chicago Press, Chicago, 2011. s. 5–11.

Analysen följer här Douglass C. Norths (1920–2015) *Institutions, institutional change and economic performance* från 1990. Ju högre grad av specialisering och ju större variation av osäkerheter, desto större krav på pålitliga institutioner som gör det möjligt att delta i komplexa kontrakt med ett minimum av risk för att kontrakten inte fullföljs. Utryckt på ett annat vis: en specialiserad längre utbildning, en långvarig anställning eller ett kontrakt med leverantörer från andra kontinenter kräver institutioner som sänker kostnaden för kontraktet. I vardagen nöjer sig konsumenten med en liten papperslapp, ett kvitto därför att kring bytet finns trovärdiga institutioner för att häva köpet. Säljaren har också med kvittot registrerat köpet.

Det sägs i medvetande om att nyttan av opportunist, fusk och smitande ökar i komplexa system. Det är samtidigt inte möjligt med en hög produktivitetsnivå utan komplexa system. Det krävs därför i ett utbyte en tredje part som ser till att det finns ändamålsenliga normer eller regler.⁷³ Min tolkning är att Europeiska unionen inte har formats med hänsyn till produktiva eller mindre produktiva institutioner i Europa. Det får effekter för produktiviteten.

7.3 Egenintresse räcker inte för effektiva marknader

Institutioner är mänskligt skapade begränsningar som strukturerar mänsklig interaktion. De består av formella begränsningar (regler, lagar och konstitutioner), informella begränsningar (normer för beteende, konventioner och självpåtagna koder) och hur de tillämpas.⁷⁴ Formuleringarna är från Douglass Norths Nobelprisföreläsning 1993, och de berättar om hur sofistikerad en utvecklad ekonomi behöver vara och att det som är centralt ofta inte syns, men märks när det saknas.

EU:s politik bygger för mycket på neoklassisk teori som utgår ifrån att individer som agerar i egenintresse är tillräckligt för att klara effektiva byten. Douglass North skriver en banbrytande kritik av de mikroekonomiska fundamenten till synen på marknader. Förutsättningen för effektiva byten baserade på fri konkurrens är att transaktioner sker utan kostnader. Det är denna orealistiska ansats som vunnit intåg i EU:s politik. Det är tvärtom institutioner som hanterar osäkerheter som skapar försäkringar för tillväxt.

Det är inte individers etnicitet eller deras kultur som är avgörande för effektiva utbyten. Här hävdas alltså med bestämdhet att det inte är protestantisk kultur, eller ett annat klimat sydost om München eller söder om Lyon, som förklarar att norra EU har högre BNP än södra och östra EU. Det är möjligen vissa andra faktorer som hänger samman med protestantism, som tidig läskunnighet hos allmänheten vilket beror på olika religiösa praktiker inom katolicismen och protestantismen.⁷⁵ Motsatt syn är att en god ekonomisk utveckling kräver institutioner som bidrar till produktivt beteende hos ekonomins aktörer. De förhindrar eller minskar möjligheten till stöld, smitande eller lurande.

Statsvetarna Sören Holmberg och Bo Rothstein har byggt upp ett betydande institut vid Göteborgs universitet som forskar kring kvaliteten i offentlig förvaltning i olika länder.

⁷³ North, Douglass C., *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. s. 28, 31 & 34–35.

⁷⁴ http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1993/north-bio.html

⁷⁵ En av de mest lästa läroböckerna i Sverige om ekonomi återkommer till kulturernas och religioners roll för tillväxten. Eklund, Klas, *Vår ekonomi: en introduktion till samhällsekonomin*, trettonde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2013. s.142 & 245.

De pekar på att det finns ett statistiskt samband mellan graden av frihet från korruption och hur lätt det är att göra affärer, offentliga inkomster som andel av BNP, antal år i skolgång i befolkningen, andel som går i högskola samt offentliga utgifter som andel av BNP.⁷⁶

Uppgifterna pekar i samma riktning som Torsten Perssons och Guido Tabellinis studie om konstitutioners effekter, som refereras senare. Det behöver inte vara ett orsakssamband mellan dessa variabler men de är starka kandidater till en kort lista över vad som påverkar produktiviteten.

7.4 Kultur och produktivitet

Det är inte kulturen i vår del av världen som förklarar en högre BNP-nivå utan en tidig utveckling av en rättsstat. Ekonomisk utveckling kräver säkerheter och förtroende för staten, och det kan mätas i räntans nivå.

Ekonomer och ekonomhistoriker som North betonar att *rule of law* i England inte bara medförde skydd för äganderätten. Historien visar att rättsstatlighet i Storbritannien skyddade individer och ”företag” från kungens/statens godtycke. Regleringen av statens makt gav försättningen för decentraliserat beslutsfattande. Den engelska ärorika revolutionen gav ekonomisk prudenlighet genom att statens utgifter kopplades till inkomster.⁷⁷ När rättsstaten etableras i England faller räntan från 10 procent år 1693 till holländsk nivå på 2,5–3 procent under 1720-talet.⁷⁸ Det gav en rejäl skjuts för Englands ekonomi och maktambitioner. När det skapas formella institutioner som styre enligt lag minskar långivares osäkerhet, med lägre ränta och lägre kostnader för finansiering av investeringar eller handel som följd. Såväl i det lilla på arbetsplatsen som i ekonomin som helhet: Att motverka smitande och fusk ökar produktiviteten.

Ekonomer som jämför olika länders ekonomiska utveckling studerar om länder styrs enligt demokratiska principer och graden av ekonomisk ojämlikhet. Ett resultat i *Is inequality harmful for growth?* är att ekonomisk tillväxt gynnas både av jämnare ekonomisk fördelning och av politisk demokrati.⁷⁹ Det går dock att nå tillväxt också för icke-demokratier med en ojämlik fördelning. Det är resultat som bygger på studier av en lång rad länder i olika världsdelar över längre tid fram till 1990.

76 Bo Rothstein & Sören Holmberg. Correlates of Corruption.

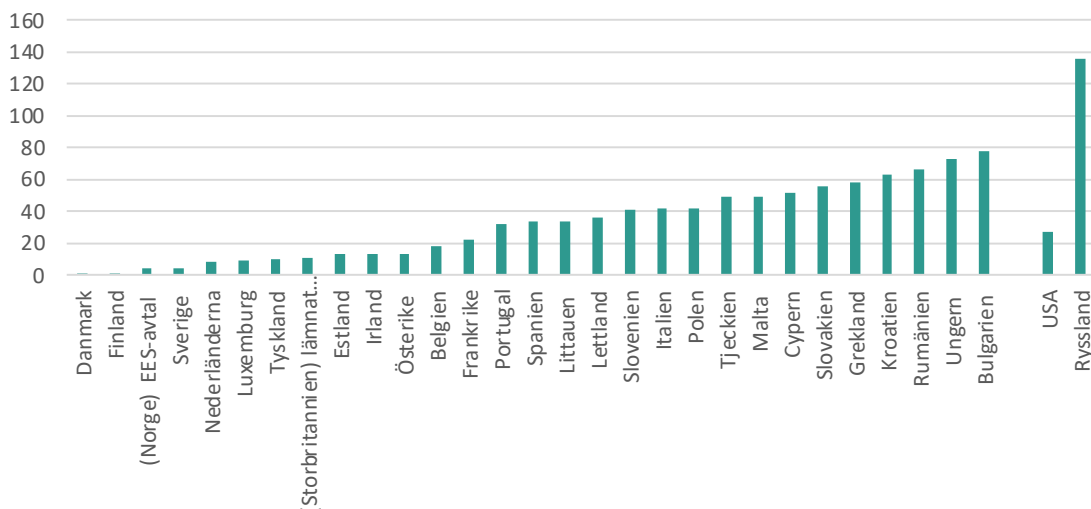
Working Paper. 2019:9. The Quality of Government Institute. University of Gothenburg. 2019. 2019_9_Holmberg_Rothstein (3).pdf

77 North, Douglass C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press. 1990.

78 Prak, Maarten Roy, Citizens without nations: urban citizenship in Europe and the world, c.1000-1789. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2018. s. 4–5, 17, 219 & 224–225.

79 Denna källa är ett arbete som föregår ett senare större arbete, *The Economic Effects of Constitutions*.

Diagram 7. Rangordning av länder efter god rättsstatlighet inom Europeiska unionen samt USA och Ryssland, 2021.

Källa: *Transparency Index. University of Massachusetts.*

Den visar samtidigt att demokratier når en högre BNP-nivå än icke-demokratier. Vidare att jämn inkomstfördelning är negativ för tillväxt, när den leder till att äganderätten inte skyddas och ger full tillgång ägarnas avkastning på investerat kapital. Torsten Perssons och Guido Tabellinis huvudresultat är dock att ekonomisk ojämlikhet är negativt för tillväxttakten.⁸⁰

Ett korruptionsindex, eller mätare av god rättsstatlighet, se diagram 7, visar mycket stora skillnader inom Europeiska unionen och länder med anknytning till unionen, som Storbritannien och Norge. Här visas samtidigt två länder som jämförelse, USA och Ryssland. Nordiska länder har god rättsstatlighet, medan länder till höger om Frankrike i diagrammet är märkbart sämre fungerande samhällen än USA. Om EU ska nå samma nivå som USA har sexton EU-länder en bit att gå.

7.5 Korruption inom EU

Tyvärr finns skillnader kvar mellan EU:s regioner när det gäller kvaliteten i offentlig förvaltning under perioden 2010–2021. Det syns ingen gradvis förbättring. I stället sker ”remärkbara” försämringar i regioner i Polen och i Ungern medan signifikanta förbättringar sker i regioner i Slovenien och Lettland. Det har betydelse både i vilket land individen bor och i vilken region. Det är stora regionala skillnader i Italien, Belgien, Spanien, Irland, Polen och Slovenien, men små skillnader särskilt i Norden.⁸¹

Med denna information kan utvecklingen av arbetsproduktiviteten i några EU-länder jämföras. Ekonomisk vetenskap är kraftfullt som underlag för analys. En rad nya EU-länder hinner i kapp andra länder vilket ger stöd för att upphinnareffekten är relevant.

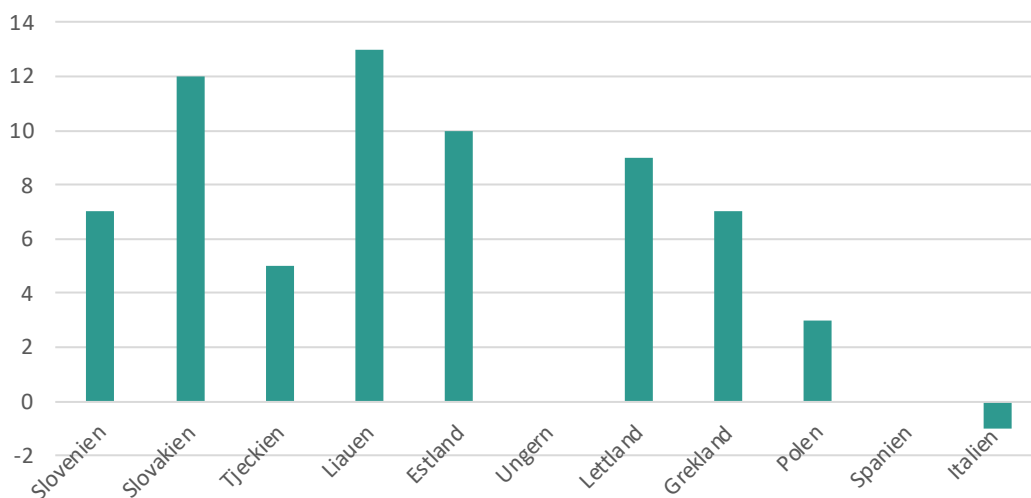
⁸⁰ Torsten Persson & Guido Tabellini, Is inequality harmful for growth? Theory and Evidence. Working Paper 3599. NBER, 1991. Läst version upplagd av Torsten Persson.

⁸¹ European Quality of Government Index 2021. European Commission, 2021. European Quality of Government Index 2021 - Regional Policy - European Commission (europa.eu)

Länder med en svag demokrati och eller låg kvalitet i offentlig sektor har en svag utveckling av produktiviteten. Ungern och Spanien står på samma position i rangordningen 2020 som 2000 och Italien backar. Polen har bara tagit några steg uppåt i en jämförelse mellan 36 länder. Se diagram 8.

Måttet här är arbetsproduktivitet, BNP per timma, som visar produktionens utveckling och inte sociala förhållanden som styr hur många som arbetar, vilket påverkar BNP per invånare.

Diagram 8. Arbetsproduktivitet (BNP/timme). Förändring av länders rangordning, 2000-20. Fasta priser, köpkraftskorrigerat.

Källa: Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09. Tillväxtanalys. 2021.

Över lång tid är inkomster ett mer kraftfullt verktyg för att påverka människors villkor än någon ideologi eller religion. Den insikten hos ekonomhistorikern Gregory Clark antyder att låg produktivitet inte bara är ett resultat av samhällsförhållanden utan därtill kan skapa en negativ process som den i Ungern, Polen, Italien eller Tjeckien med flera länder. Svag utveckling av inkomster per timma är inte till fördel för kvaliteten i offentlig förvaltning.

För att ett land ska ha hög nivå på transparens i förvaltningen och rättssäkerhet bör det inte finnas regioner med låg kvalitet. Särskilt allvarligt är att det finns låg kvalitet i offentlig förvaltning i EU:s befolkningsrika länder som Italien, Polen och Spanien. En betydande andel av befolkningen i EU lever därför i länder med korruption och begränsningar för att nå en internationellt hög nivå för produktiviteten. I ett förnämligt arbete, *The Quality of Government* av Bo Rothstein 2011, visas att korruption förstör offentlig produktion och därtill försämrar befolkningens hälsa och därmed också BNP per invånare.⁸²

⁸² Rothstein, Bo, *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*, University of Chicago Press, Chicago, 2011. s. 67–70.

7.6 Demokratier på tillbakagång

Om det är så att korruption och ojämlikhet är negativt för produktiviteten bör det finnas ett ökat intresse i världen och i EU för förebilder med högre produktivitet och med demokrati, och arbete mot korruption och för demokrati borde vara prioriterat. Så är inte riktigt fallet, vilket visas härnäst.

I en värld där fler länder blir autokratier, det vill säga icke-demokratier, blir frågan om sambandet mellan demokrati och produktivitet än mer relevant. Av över tvåhundra jämförda länder i *Democracy Report 2022*, från Göteborgs universitet, är Ungern under genomsnittet. Polen ligger något över snittet. Rumänien och Slovenien ligger klart över genomsnittet men har många länder ovanför sig. De tre skandinaviska länderna ligger alla tre på medaljplats medan USA, Grekland och Tjeckien, som tillhör de översta 10–20 procenten, de senaste tio åren har en försämrad demokrati. Slutsatsen är att inte så få EU-länder kvalar in i gruppen mediokra demokratier.

Polen och Ungern hör till toppen i världen vad gäller autokratiska förhållanden, och bland dessa återfinns under senare tid också i Slovenien. Enligt denna sammanställning, som omfattar över tjugo variabler som transparenta lagar och förutsebar verkställighet, censur av medier och kvinnors frihet att uttrycka sig, är till exempel Kroatien, Tjeckien och Grekland nykomlingar bland autokratier.⁸³ Länder med svaga demokratiska egenskaper eller som är avtagande återkommer här i redovisningen med brister som inte gynnar produktiv ekonomi.

Jämförelser mellan ett 80-tal länder, i *The Economic Effects of Constitutions* av ekonomerna Torsten Persson och Guido Tabellini år 2014, ger underlag för slutsatser om rättsstatens och författningars effekt på produktivitet och tillväxt och är relevant för att förstå EU. Den övergripande positiva slutsatsen om Europeiska unionen är att öppenhet för handel minskar risken för korruption. (Det bekräftas av att Blanchard med kollegor visar att exportens andel av BNP i problemländer som Spanien och Italien är hälften av den i Sverige.⁸⁴) Det finns svaga indikationer på att protestantism innebär mindre korruption än katolicism. Skandinavisk lagstiftning och protestantism motverkar korruption men det gör också anglosaxisk lagstiftning när det gäller till exempel före detta brittiska kolonier. Forskarna slår fast att det är lagstiftningens karaktär, inte religionen, som är det signifikanta resultatet. Det finns här inget tydligt teoretiskt stöd för vilka regler som ger en tillväxtfrämjande politik. Presidentstyre, vilket kan tolkas som EU-kommissionens roll, har dock svagheten att den inte är ansvarig inför en lagstiftande församling med den kontrollmekanism det innebär. Kombinationen av svag demokrati och presidentmakt har tillsammans klart negativ effekt på produktivitet och tillväxt. Ett parlamentariskt styre ger mer skydd mot korruption. Presidentstyre har som effekt en mindre offentlig sektor, 5 procent, än en parlamentarisk demokrati och lägre utgifter för välfärd som utbildning.⁸⁵ Det är utgifter som bidrar till att öka kvinnors deltagande i arbetslivet och därmed BNP per invånare.

En jämförelse mellan länder med olika konstitutioner och deras effekter på ländernas ekonomiska utveckling håller nog inte för precisa politikrekommendationer. Jämförelser ger dock underlag för två slutsatser: autokratiska system samt låg kvalitet i offentlig förvaltning är inte bra för en produktiv ekonomi.

83 Democracy Report 2022. Democracy Report 2022: Autocratization Changing Nature? (issuelab.org) Göteborgs universitet, 2022. s. 22–25.

84 Blanchard, Olivier, Amighini, Alessia & Giavazzi, Francesco, *Macroeconomics: a European perspective*, 2. ed., Pearson, Harlow, England, 2013. s.110.

85 Torsten Persson & Guido Tabellini. *The Economic Effects of Constitutions*. 2006. s. 58–59, 213, 215 & 216.

8. Kapitalsparande, humankapital och förlust av kunskap

8.1 Inledning

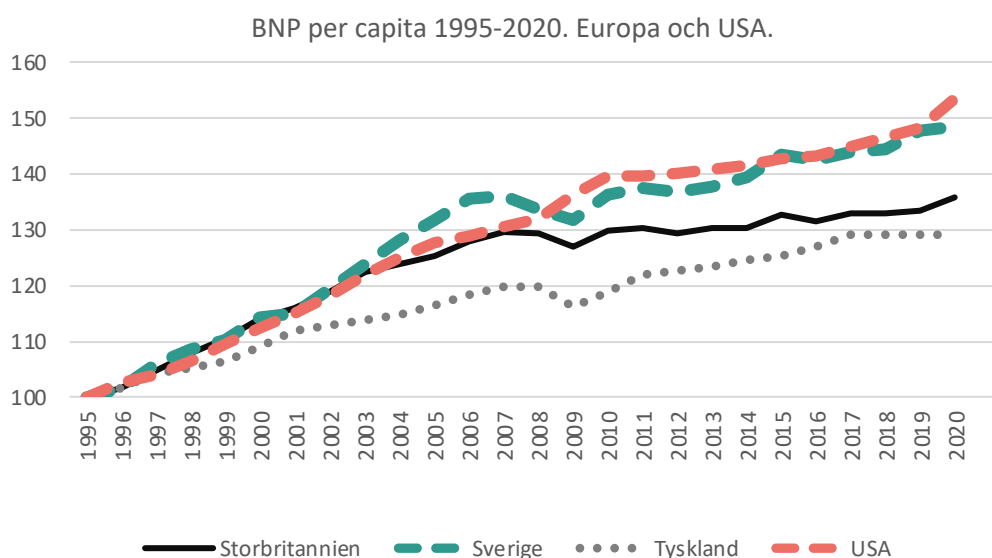
EU:s ekonomiska arkitektur är utformad med liten hänsyn till att det finns publika varor som kan användas av företag utan att de bidrar till finansieringen. Här redovisas uppgifter om befolkningens investeringar i utbildning samt yrkesträning och möjligheten att använda dessa under ett långt yrkesliv. Effekter på klimatet finns under frågan om rörlighet. Politik som utgår från ett lågt värde på den viktigaste resursen, arbete, ifrågasätts. Om arbete är den centrala resursen för produktionen ska inte priset på arbete sättas för lågt.

Tre krav bör ställas på en ekonomi. Den ska ge en god ekonomisk potential för materiell standard. Den ska ge underlag för god social service. Den ska för det tredje inte överutnyttja eller förstöra naturen.

Ett produktivt samhälle förutsätter en arbetsfördelning. Arbetsfördelningen kräver handel som i sin tur kräver transporter.

Det finns en naturvetenskapligt tvingande nödvändighet att minska utsläppen av växthusgaser, en restriktion som inte var lika tydlig när EU:s fria rörlighet började växa fram med Romfördraget 1958 och än tydligare i Maastrichtfördraget 1993. Fyra länders BNP-utveckling visas i diagram 9 för att fokusera på skillnaden mellan USA och Tyskland samt med Sverige och Storbritannien som en jämförelse.

Diagram 9. BNP per invånare, fyra länder, 1995-2020.

Källa: Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09. Tillväxtanalys.

Sverige är ett EU-land som, under perioden 1995–2020, har samma tillväxttakt i BNP per invånare som USA. (Den tjocka streckade linjen är USA.) Det som framträder i diagrammet är att EU-länder som Storbritannien (fram till brexit) och Tyskland har en svagare tillväxttakt än USA.

Att den ledande ekonomin i EU (punkter i diagrammet) Tyskland har märkbart sämre tillväxt är anmärkningsvärt. De europeiska länderna påverkas tydligt av finanskrisen 2008/09. Sveriges goda tillväxttakt förklaras till en del av basåret 1995 då BNP i Sverige stagnerat, men inte enbart. Tillväxten hade varit än bättre om inte penningpolitiken bromsat utnyttjandet av ledig arbetskraft.

8.2 Mer arbete och mindre kapital i produktionen

Teser som drivs i detta avsnitt är att inflytande för fackföreningar och mindre lönespridning leder till en ökad specialisering i produktionen. Balansen på arbetsmarknaden ska ge drivkrafter till att använda kapital i produktionen.

Företag använder både arbete och kapital i produktionen. Det finns ett val mellan en arbetssparande och en kapitalsparande utveckling. Förutsättningen för god arbetsproduktivitet är att priset på arbetskraft är så högt att det ger företagen drivkrafter till innovationer och arbetskraftssparande teknik. Om priset är lågt utvecklas arbetsplatsen mot kapitalbesparande teknik och arbetets produktivitet blir låg. Ett lågt pris på arbetskraft minskar också takten i omvandling mellan företag och branscher.

Ett ökat utbud av arbetskraft, som en följd av fri rörlighet, som sänker priset på arbete kan minska specialiseringen i ekonomin. Ekonomen Daron Acemoglu visar i en studie, *Good Jobs versus Bad Jobs*, att sammansättningen av jobb i ekonomin ändras om det är väsentligt lättare att besätta mindre specialiserade jobb i förhållande till mer specialiserade jobb. Det vill säga överutbud av arbetskraft travar främst låga grader av kvalifikationer.⁸⁶ Överskott på lågutbildad arbetskraft leder till att den teknologiska utvecklingen blir långsammare. Något spetsigt uttryckt: om arbetskraften är nästan gratis finns det få skäl att spara på arbetstimarna och använda mer teknologi.

Politik som innebär ”goda jobb” är fortfarande uppmärksammat med flera forskningsartiklar från 2000-talet. Den leder till att den genomsnittliga produktiviteten i arbetskraften stiger. Det motsatta gäller om politiken i stället syftar till att pressa ned lönerna. Kritiken mot en politik för goda jobb bygger på den orealistiska föreställningen att det finns en arbetsmarknad med perfekt konkurrens, menar ekonomen Bertil Holmlund i en uppsats om den svenska modellen för strukturell omvandling.⁸⁷ Att arbetsmarknaden inte är en vanlig marknad är en utgångspunkt för rapportens analys.

En förutsättning för arbetsbesparande teknisk utveckling är att det inte finns ett överutbud av arbetskraft som pressar lönekostnaden. Det kräver att en stor del av en ung generation är behörig för högskolan så att arbetskraften kan minska i de arbeten där tekniken minskar efterfrågan på arbetskraft. Det har beskrivits som en kapplöpning mellan utbildning och teknik. Om värdet av det arbete som arbetare och lägre tjänstemän utför ska öka, och inte minska, behöver således antalet i arbetskraften med kort utbildning minska i takt med teknikens krav. Sedan 1995 har realräntorna halverats och ligger vid år 2020 kring 2 procent.⁸⁸ Lägre pris för kapital talar inte heller för en kapitalsparande teknik, tvärtom ska mer teknik brukas för att öka produktiviteten och spara på arbetstimmar.

Analysen syftar till att visa att en produktivitetsorienterad ekonomi inte kan utgå från att organisera arbetsmarknaden så att lönekostnaderna minskar för företagen.

⁸⁶ Acemoglu, Daron. Good Jobs versus Bad Jobs. The Journal of Labor Economics. Vol. 19 no.1. 2001.

⁸⁷ Bertil Holmlund, Rehn-Meidners program i ljuset av modern nationalekonomisk forskning, ur Den svenska modellens ekonomiska politik, red. Lennart Erixon. Atlas Akademi 2003.

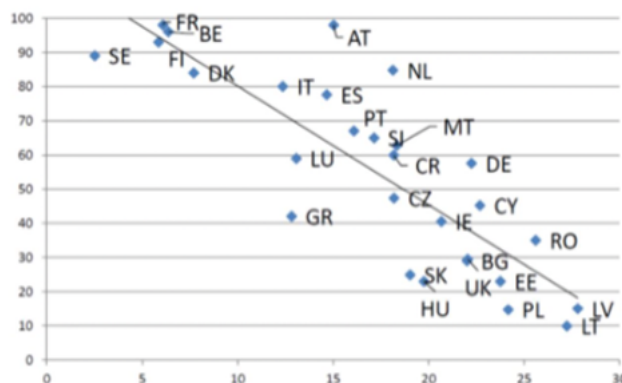
⁸⁸ Anna Berman. Tal och presentationer. Sveriges Riksbank 2022.

Vid perfekt konkurrens på marknaden för varor kommer efterfrågan på arbetskraft att bestämmas av relationen mellan lönen och det tillskott som ges till produktionsvärdet av att anställa ytterligare en person. Om man antar att det är en avtagande avkastning så att ytterligare en anställd ger ett lägre tillskott till produktionen finns en negativt lutande efterfrågekurva för arbetskraft, eller högre lön ger färre anställda. Så kan EU:s rörlighet på en gemensam arbetsmarknad för ett EU med stora löneskillnader ses. Ett tyskinspirerat gästarbetarsystem gynnar inte EU som helhet.

”Kanske borde jag nu be Dan Andersson om ursäkt. En gång för länge sedan vid Nationalekonomiska föreningens möte, gjorde jag narr av hans empiri som visade en positiv korrelation mellan löneökningar och sysselsättningsökningar. Mitt argument var att sambandet knappast kunde vara ett orsakssamband. Jag känner mig mindre säker på det nu.”

Diagram 10. Samband mellan kollektivavtalsäckning och löneskillnader

Figure 1. Bargaining coverage and % low wage ($r = -0.836$)

Note: X-axis refers to the percentage of employees with a wage less than two-thirds of the mean wage. Y-axis refers to collective bargaining coverage, i.e. the percentage of employees covered by any type of collective agreement.

Source: Eurostat, ICTWSS

Källa: Björklund, Anders, Edin, Per-Anders, Fredriksson, Peter, Holmlund, Bertil & Wadensjö, Eskil. *Arbetsmarknaden*, SNS Förlag, Fjärde upplagan. 2014.

Det skriver ekonomen Tore Ellingsen, ledamot av kommittén som delar ut Nobelpriset i ekonomi, som under senare tid utvecklat en modell där högre löner gör att arbetare blir mer produktiva och måna om att behålla jobbet och därför kräver mindre övervakning. Det leder till att mer produktiva företag väljer den lönemodellen och att de mindre produktiva företagen slås ut. Det visar en positiv cirkel mellan löner och produktivitet.⁸⁹ Företaget, som vill öka produktiviteten, strävar inte efter lägre lönekostnad för anställning av ytterligare personal utan styr också efter lojalitet, låg omsättning av personal och lärande i arbetslivet. Det är en insikt som har bidragit till omprövning hos ekonomer som Ellingsen. En slutsats är att lönespridning inte leder till mer produktiva företag.

⁸⁹ Ellingsens inlägg finns som en kommentar i Ekonomistas till ekonomen Harry Flams artikel i nästa not.

Inom Europa finns ett samband mellan fackföreningarnas makt över lönebildningen och lägre lönespridning, som ekonomen Harry Flam beskriver under rubriken ”Det är facket, dumbom!”.⁹⁰ Det är inte ett klockrent argument, men Flam visar att arbetsmarknader där kollektivavtal har hög täckningsgrad har mindre lönespridning. Flam visar ett kluster av länder där $\frac{1}{4}$ av löntagarna har löner som är mindre än $\frac{2}{3}$ av genomsnittet. Det är vanligt på nya EU-länders arbetsmarknader. Kollektivavtal och begränsad lönespridning är förenligt med både hög arbetsproduktivitet och hög BNP per invånare. En hög andel löntagare med låga löner finns i länder med lägre produktivitet. Se diagram 10. I länder med lägre andel löntagare med låga löner är sysselsättningen högre, vilket knyter an till ekonomen Ellingsens nya insikter: företagen sätter löner för att nå en hög produktivitet i verksamheten.

8.3 Migration ger förluster av kunskap

Följande avsnitt behandlar två mekanismer som är kopplade till svag utveckling av produktivitet: förlust av kunskap inom EU samt utbildningens externa effekter på både utflyttarland och inflyttarland. Migration ökar inte tillgången på humankapital i EU som helhet.

Genomförd utbildning, som ofta resulterat i en examen, kan i EU:s länder slösas bort till följd av illa reglerad migration. Ett av EU:s organ säger 2018, i *Addressing brain drain*, att effekterna av att utbildad arbetskraft flyttar från de sändande regionerna är minskat humankapital, brist på utbildad arbetskraft, lägre kapacitet för utveckling av avancerade teknologier, svag utveckling av skatteintäkter, högre kostnader för offentlig konsumtion och lägre tillväxt. Det är vad forskningen om brain drain visar enligt EU:s kommitté för regioner.

Den negativa effekten, brain loss, för hela EU-systemet är förlorad möjlighet att använda kunnande hos migrerande arbetskraft i mottagarlandet. Det gäller inte enbart östra Europas länder utan också stora länder i södra EU som Italien och Spanien. Ca 17 miljoner utnyttjade möjligheten till fri rörlighet år 2017 och $\frac{1}{3}$ var i åldersgruppen 15–34 år. Utflyttningen sker främst till Tyskland och Storbritannien. De främsta avsändarländerna var Rumänien, Polen, Italien och Portugal. Av migranter i åldern 15–64 år hade $\frac{1}{4}$ högskoleutbildning, och de flyttade ofta till norra EU. Den arbetskraft som har längre utbildning flyttar i första hand till länder med hög BNP per invånare och god tillväxttakt, stabila trygghetssystem och enkelt tillträde till arbetsmarknaden samt språkliga och kulturella likheter. Genomgående är att i sändande regioner uppstår en brain drain och att i mottagande regioner en potentiell brain gain, men ofta en brain loss.⁹¹

Europafacket är medvetet om att fri rörlighet leder till att arbetskraften som flyttar lämnar efter sig regioner som blir underförsörjda med utbildad personal. De utarmas och förlorar finansiella resurser, vilket ökar både de finansiella klyftorna och skillnaderna i levnadsstandard mellan länder. I teorin, skriver facket, borde konkurrens om arbetskraften leda till bättre villkor (vilket kan ses som synonymt med en högre produktivitetsnivå) men i stället sker det motsatta. Önskan om att flytta är så stark att den leder till att migranter ifrån dessa regioner accepterar låg standard i de arbeten de får. Det påverkar inte produktiviteten positivt. EU borde, menar Europafacket, skraddarsy lösningar som motverkar effekterna av brain drain. EU:s struktur- och investeringsfonder borde kunna motverka orsaker till och konsekvenser av brain drain.⁹²

⁹⁰ Harry Flam. Ekonomistas. 2019-02-27. Det är facket, dumbom! – Ekonomistas

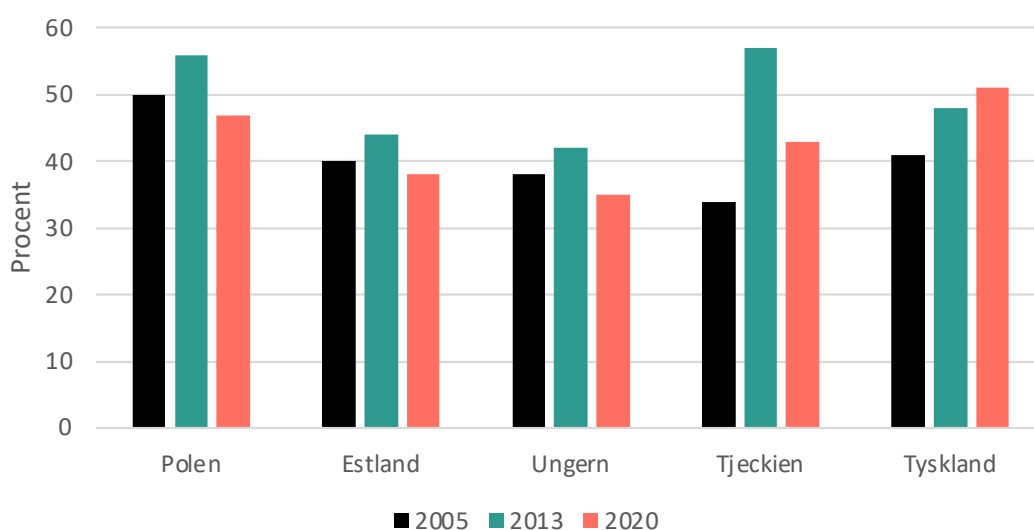
⁹¹ Addressing brain drain: SEDEC *The local and regional dimension*. European committee of the regions. European Union's 2018. s. 1, 13 & 16. f

⁹² Feedback from CESI 2022 juni till Kommissionen.

EU-byrån använder begrepp som "brain regain" och "brain circulation" för att antyda ett flöde av kunskap mellan olika regioner och länder.⁹³ Det är en underskattning av problemet; ett underskott i utbildningsinvesteringar präglar utflyttarländer mer än inflyttarländer.

Observera att urvalet av nya EU-länder som redovisas nedan styrs av vilka som redovisas av OECD med en serie med mer än tio år. Flera nya EU-länder har ännu inte god statistik. En jämförelse mellan EU-länder visar effekter för ung befolkning i utflyttarländer som sällan beskrivs: Om utvecklingen huvudsakligen var positiv när det gäller investeringar i humankapital skulle vi se en ökad andel i den unga befolkningen med längre utbildning i utflyttarländer. Se diagram 11.

Diagram 11. Heltidsstuderande, 20-24 år, sex länder, tre utvalda år.

Källa: *Education at a Glance. 2021 Tabell B1.1 OECD. 2022.*

Antagandet här är att teknikspridningen och strävan efter en ökad produktivitet innebär fler arbetsuppgifter som kräver längre utbildning, och det vidimeras av utvecklingen i EU:s i särklass största ekonomi, Tyskland. Där ökar mellan 2005 och 2020 andelen i åldersgruppen 20–24 år som studerar på heltid. Det är studier i såväl offentliga som privata institutioner och det behöver inte vara högskoleutbildning. Utflyttarländer, fler än som redovisas i diagrammet (se fotnot 79) får med fri rörlighet och efter EU:s utvidgning 2004 inte samma utveckling som Tyskland. Det befolkningsrika Polen har lägre andel unga vuxna i heltidsutbildning 2020 än 2005, och samma mönster finns i Estland. Utvecklingen är likartad i Ungern som 2005 har ett inträde i eftergymnasial utbildning som i Tyskland 2005 men som år 2020 är påtagligt under Tysklands nivå.⁹⁴ ⁹⁵ Efter utvidgningen av EU år 2004 synes i ett flertal nya EU-länder utflyttning på kort sikt löna sig mer än utbildning. Notera samtidigt Italiens låga nivå för studiedeltagande, 37 procent år 2020.

⁹³ *Addressing brain drain: The local and regional dimension.* European Union and the European Committee of the Regions. 2018.

⁹⁴ Detta mönster gäller också Litauen och i någon mån Tjeckien, men inte Slovenien. Lettland saknar uppgifter för 2005, men följer inte Tysklands utveckling till 2019.

⁹⁵ *Education at a Glance. 2021 Tabell B1.1 OECD. 2021*

Världen kan vinna på migration, skriver ekonomen Richard Layard med kollegor 1992 i *East-West migration. The alternatives*. Men ur ”nationell synvinkel spelar det roll vem som vinner och vem som förlorar. Det förklarar varför immigration vinner gehör bland de rika och väcker motstånd bland de fattiga, medan motsatsen är fallet i de länder varifrån utvandringen sker.” ”En invandring av icke yrkesutbildad arbetskraft kan därför vara mycket populär bland yrkeskunniga inhemska löntagare. På samma sätt kan utvandring av högt utbildad arbetskraft från ett land vara mycket impopulär bland dess kapitalägare, men också bland icke yrkesutbildade arbetare, som fruktar försämringar av den offentliga sektorns tjänster samt sämre ledning av landets företag.”^{96 97} Den välrenommerade arbetsmarknadsekonomen Layard definierar här de sociala och politiska konflikterna som följde efter 1990.

8.4 Underskattade effekter av utbildning och lärande i arbetet

Många tror att det är företagaren som är avgörande för produktiviteten och håller fram betydelsen av innovationer och managementtekniker. Här visas att arbetskraftens kunskap är den kritiska faktorn. Utbildning skapar god BNP, här visas också att god BNP-ökning krävs för investeringar i utbildning.

Fakta om utbildningens påverkan på kort och längre sikt är förvånande genom bredden av effekter i befolkningen och för arbetskraften. Utbildning påverkar produktiviteten via tre kanaler: a. Det ger direkt påverkan på individens produktivitet, och en individs utbildning påverkar indirekt arbetskamraters produktivitet. b. Föräldrar utan gymnasial utbildning har sämre möjligheter att stödja sina barns grundläggande utbildning. Den ”kanalen” har långsiktig påverkan både på arbetsproduktivitet och på BNP per invånare. c. Effekten av elever i klassrummet med god inlärningsförmåga som positivt påverkar elever med genomsnittlig eller lägre förmåga till inläring.⁹⁸ Här uppstår en privatekonomisk kostnad för elever eller nya på arbetsplatsen som möter en mindre gynnsam miljö för lärande. En utvecklad segregation mellan skolor motverkar en positiv effekt av skolkamrater.

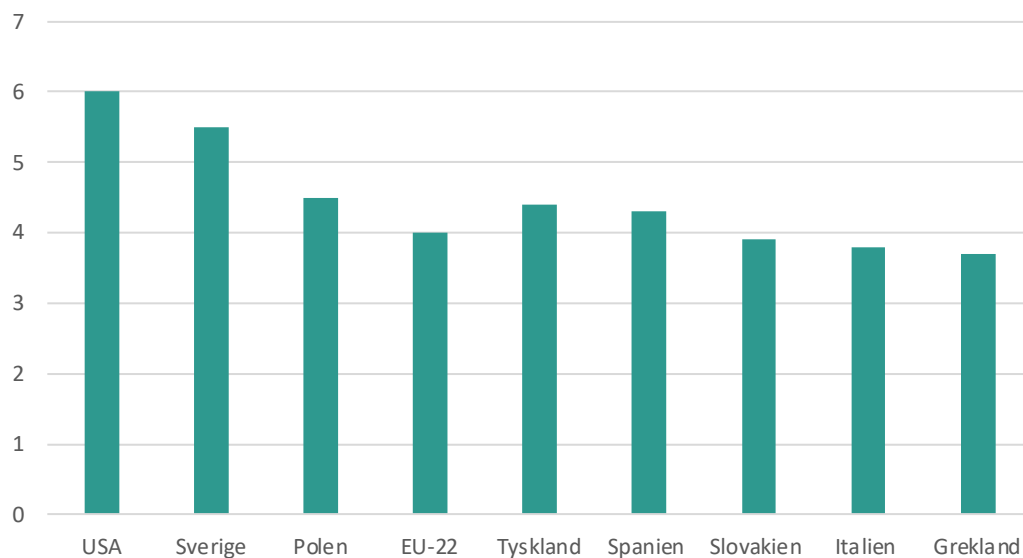
USA är det ledande landet och finns nära kunskapsfronten, och andelen av BNP som investeras i utbildning, från grundläggande nivåer till universitet, är också högre än i EU-22 och än tydligare jämfört med Polen och Spanien. Se diagram 12a. Det är inte nytt att hur mycket ett land använder av sin BNP till utbildning kommer att påverka dess BNP-nivå. Problemet för mindre rika länder är att deras BNP behöver öka för att de ska kunna investera mer i utbildning. Medelinkomstländer som Polen och Grekland, med ca 30 000 dollar i BNP per invånare, använder mindre än 10 000 dollar (köpkraftsjusterat) per studerande för utbildning. Se diagram 12 b.

96 Den svenska versionen av boken (1994) redigeras av Richard Layard samt Eskil Wadensjö.

97 Layard, Richard & Wadensjö, Eskil, *Invandringen från öst*, 1. uppl., SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle), Stockholm, 1994. s. 43–44.

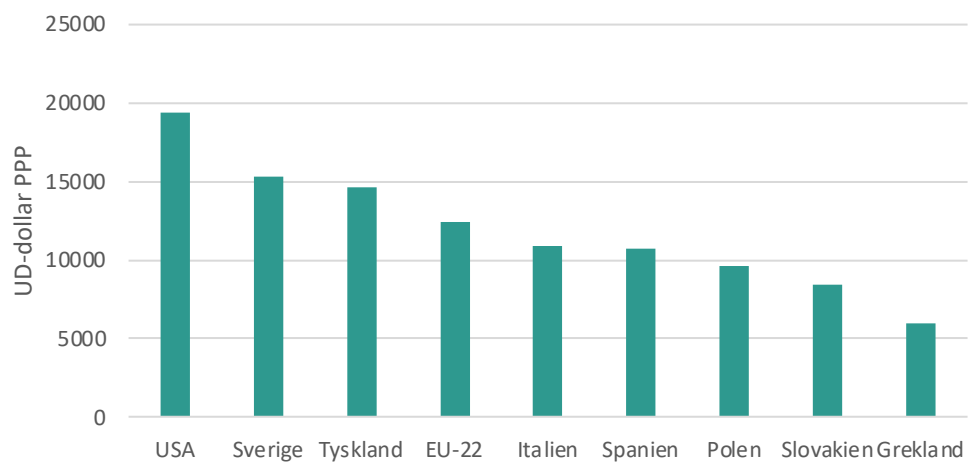
98 Björklund, Anders, *Arbetsmarknaden*, 3., rev. uppl., SNS förlag, Stockholm. s.131–144.

Diagram 12a. Investeringar i utbildning, procent av BNP, 2019.

Källa: *Education at a Glance. 2021 Tabell B1.1 OECD. 2022.*

Diagram 12b. Utgifter för utbildning per heltidsstudent, grundutbildning och universitet, köpkraftskorrigerat, 2019.

Källa: *Education at a Glance. 2021 Tabell B1.1 OECD. 2022.*

Mätt som andel av BNP har Polen och Spanien utgifter för utbildning som är kring 70 procent av de i USA. Men när utgifterna redovisas med hänsyn till dollar som har köpkraftsjusterats sjunker andelen till i närheten av 50 procent. Polens rangordning förändras mellan diagram 12a och 12b. Att enbart redovisa utbildningens andel av BNP som i diagram 12a underskattar problemet. Mer resurser (i dollar och justerat för köpkraft) behövs för investeringar i utbildning och för att öka BNP.⁹⁹ Det visas av ett mönster på global nivå med ett statistiskt samband mellan låg BNP-inkomst, uttryckt i dollar, och låga investeringar i utbildning där rika länder, som USA och Norge, har betydande investeringar.

Ett orostecken är att investeringar i utbildning, som andel av BNP, åren 2008–2019 inte ökar märkbart mer i EU-länder, som ska hinna i kapp den teknologiska fronten, än i USA som redan ligger vid fronten.¹⁰⁰ En slutsats är att det behövs ökad BNP för att medelinkomstländer ska få resurser till att öka investeringarna i utbildning men att dessa länder dräneras på utbildad arbetskraft. Det försvårar ytterligare möjligheten att öka BNP. De nya EU-länderna, samt Spanien, Italien och Tyskland, behöver en positiv cirkel med rejält ökade investeringar i utbildning, som andel av BNP, för att nå samma nivå som USA eller Norden.

Avkastningen på ytterligare ett år i utbildning är mellan sex och tio procent, det visar Daron Acemoglu i *Introduction to Modern Economic Growth*. Särskilt intressant är påpekan att det är hur många år som individer använder utbildningen som styr individens privatekonomiska avkastning.¹⁰¹ Avkastningen påverkas av hur tidigt i livet utbildningen sker. Antalet år utbildningen avkastar i form av arbetsinkomster påverkas av balansen mellan könen, individens hälsa, samt om individen trängs undan från arbetsmarknaden eller ej.

I en nordamerikansk kontext finns intressant information om utbildning. För det första är avkastningen av utbildning sju procent, enligt ekonomen Jonathan Gruber i *Public Finance and Public Policy*. Det är den ofta redovisade avkastningen för ytterligare ett år med pluggande. För det andra tolkas utbildning till stor del som ett sorteringsinstrument för arbetsmarknaden. En invändning mot dessa beräkningar är därför att mer produktiva individer också utbildar sig mer än andra, en urvalseffekt, och att det inte är utbildningen i sig som förklarar avkastningen. Även efter jämförelse med kontrollgrupper (olika grad av skolplikt i USA före och efter år 1900) finner ekonomer stöd för en avkastning på sju procent.¹⁰² En svensk kontext med högre skattekvot ger liknande resultat. En fyraårig universitetsutbildning ger en privatekonomisk avkastning på tio procent (årlig internränta). Det gäller även när, som i denna analys, hänsyn tas till både skatter på arbete och att studenten har studiemedel.¹⁰³

8.5 Lärande på arbetsplatsen underskattat

Kunskaper är något som individen också förvärvar i arbetet, och resultaten för ekonomin redovisas härefter. 20–30 procent av ökningen av arbetskraftens produktivitet är kopplad till immateriella tillgångar, det vill säga inte fysiska investeringar. Det är således inte det fysiska kapitalet utan organisation och it-tekniker som kan användas om och om igen och som ger spridningseffekter till andra företag.

99 Det finns i Sverige 1870–2000 ett samband mellan BNP och antalet skolår i befolkningen. Ljungberg, J & Nilsson, A. (2009) Human capital and economic growth. Sweden 1870–2000. *Cliometrica* 3:1. s. 71–95.

100 Education at a Glance 2022. Figur. C2.4, Tabell C2.2 & Tabell C2.1.

101 Acemoglu, Daron, *Introduction to modern economic growth*, Princeton University Press, Princeton, 2009. s. 362–363.

102 Gruber, Jonathan, *Public finance and public policy*, 4. ed., Worth Publishers, New York, 2013. s. 309–311.

103 Björklund, Anders, *Arbetsmarknaden*, 3., rev. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006. s. 142–144.

USA och Storbritannien liksom Sverige och Finland har en större andel av BNP i icke-materiella investeringar än i materiella, medan det motsatta gäller en stor del av Europeiska unionen, enligt rapporten *Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv*. Jämför denna information med Blanchards påpekande tidigare att hastigheten i den teknologiska utvecklingen styr tillväxttakten.

Kunskap utvecklas inte bara i skolan och på universiteten. I mer än 15 år, från mitten av 1930-talet, ökade produktiviteten i järnbruket i Horndal med två procent om året utan några nämnvärda investeringar. Nationalekonomen Erik Lundberg (1907–1987) kallade det 1961 i *Produktivitet och räntabilitet* för learning-by-doing. En ytterligare studie visade att effekten för järnindustrin också kunde beläggas för perioden 1935–1956. Horndalseffekten svarade för omkring 35 procent av den totala produktionsökningen i industrigrenen.¹⁰⁴ En nutida studie, *Learning-by-doing and productivity growth among high-skilled workers*, där hjärtläkares arbete följdes under en period av åtta år, visar ett kontinuerligt lärande i arbetet, med ökad teknisk färdighet och färre misstag. Den som arbetar med en erfaren kollega utvecklar både sin skicklighet och sitt beslutsfattande snabbare.¹⁰⁵ Det är inte investeringar som gör läkarna mer produktiva. Det gäller nog också lärare. Det är svårt att belägga den formella lärarkompetensens roll för elevernas förmåga, däremot är det enligt internationell forskning tydligt ”att lärare med lång erfarenhet har bättre förmåga att höja elevers resultat jämfört med oerfarna lärare”.¹⁰⁶

Det finns skäl att tro att inläring i arbetslivet under en längre period och positiva effekter av kollegors förmåga i varierande grad gäller för hela arbetsmarknaden. Slutsatsen är att en hög rörlighet och icke varaktiga anställningar sannolikt står i motsatsställning till lärande i arbetslivet.

9. Teknik slår politik

9.1 Inledning

De inom EU som vill ha mer makt för företagen och rörlig arbetskraft underskattar teknikens roll och överskattar politikens betydelse för tillväxten; det är den tes som drivs här.

Det ska inte råda någon tvekan om betydelsen av integration mellan ekonomier och tekniska framsteg. Att fraktsatserna för transporter över Atlanten föll med 95 procent under 1800-talet utjämnade priset på livsmedel mellan kontinenterna. Skillnaden i priset på vete reduceras från 58 till 18 procent på några decennier och utjämningen på kött var än större.¹⁰⁷

Karl Marx och Friedrich Engels ser i Kommunistiska manifestet 1848 produktivkrafternas utveckling: ”Naturkrafternas underkuvande, maskinerna, kemins användning i industri och jordbruk, ångsjöfart, järnvägar, elektriska telegrafer, uppodling av hela världsdelar, segelbara floder, framstampandet av hela befolkningar ur marken –

104 Lundberg, Erik, *Produktivitet och räntabilitet: studier i kapitalets betydelse inom svenskt näringsliv*, Studieförb. Näringsliv o. samhälle, Stockholm, 1961. s. 129–133.

105 Vikström, Johan, Lundborg, Petter, Jame,s Stefan & Lagerqvist, Bo. ”Learning-by-doing and productivity growth among high-skilled workers: Evidence from the treatment of heart attacks”. IFAU Working paper 2022:3.

106 Holmlund, Helena, Sjögren, Anna & Björn Öckert. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan. Rapport 7. IFAU 2020. s. 66.

107 Anell, Lars, På spaning efter tillväxtens rötter: en essä om teori, praktik och sunt förnuft, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006. s.101–103.

vilket tidigare århundrade anade att sådana produktivkrafter slumrade i det samhälleliga arbetets sköte.”¹⁰⁸

Fascinationen över elektricitetens roll för att värma, belysa och transportera var enorm vid förra sekelskiftet, och det var framsteg som bokstavligt talat kom att lysa upp alla människors vardag. Detsamma kan sägas om mobiltelefoni som underlättar äldres kontakt med barn och barnbarn, liksom afrikanska småbrukares möjligheter till kontakter med marknader för grödorna eller möjligheterna för par som arbetar eller studerar på olika ställen i världen att se varandra när de samtalar. Tekniken har blivit ett verktyg som skapar marknader och sociala relationer. Det bekräftar att teknik slår politik, om inte omedelbart så på sikt. Är EU:s rörlighet för tjänster ett framsteg som kan jämföras med de som nåddes vid den industriella revolutionen eller genom integrationen av marknaderna på båda sidorna av Atlanten, eller med digital teknik för kommunikation? Den liberalisering som sker av marknaden för informationsteknologi har givit stora vinster för konsumenten och minskat de stora telefonbolagens makt samt ökat produktiviteten. EU:s politik med fri geografisk rörlighet har inte sin grund i teknologi utan i en politisk föreställning om att ett integrerat Europa gynnas av låga kostnader för arbetskraft.

Här visas det tveksamma i jämförelser mellan handel med varor som leder till specialisering och högre arbetsproduktivitet och rörlighet för arbetskraft:

- Det finns en starkt selektiv faktor så att mer produktiva företag blir exportinriktade. Det finns stöd för att företagets produktivitet ökar efter inträde på exportmarknaden.¹⁰⁹ Kan detsamma sägas vara fallet med export av tjänster genom migration av arbetskraft som utför produktionen i annat land men med hemlandets lönekostnad och som inte har längre utbildning än arbetskraften i mottagarlandet?
- Det är fundamentalt att handel mellan ekonomier med olika BNP-nivå bidrar till en specialisering och en ökad produktivitet. Inom nordvästra Europa utvecklas handel mellan länder med likartad BNP-nivå och lönekostnader, vilket har givit upphov till vad som kallas den nya ekonomiska geografien, som gav Paul Krugman Nobelpris.

Om rörligheten för arbetskraft följer det mönstret skulle det vara arbetskraft från Tyskland eller Norge som utförde arbete i Finland eller Holland som dominerade migrationen, inte arbetskraft från länder där låga löner är en framträdande konkurrensfördel.

När rörlighet på marknaden för arbete leder till bättre matchning mellan arbetsuppgiften och arbetskraftens kunskaper visas det i högre produktivitet. Hur kan tillförsel av arbetskraft som i huvudsak inte använder ny teknik eller har mer än genomsnittlig utbildning och arbetar till lönekostnader under genomsnittet, vilket är ett grovt mått på produktivitet, öka den genomsnittliga produktiviteten i EU:s ekonomier?

9.2 Välståndets pelare – perspektiv på EU

I stället för liberaliseringar och privatiseringar är det staternas kapacitet som bär en ekonomisk och social utveckling och det visas härefter. Fattiga länder har en svag stat.

¹⁰⁸ https://www.marxistarkiv.se/klaskiker/marx/kommunistiska_manifestet_ny.pdf

¹⁰⁹ Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09 Tillväxtverket. 2021. s. 16.

Ekonomerna Timothy Besley & Torsten Persson lyfter i *Pillars of Prosperity* 2011 med uppföljning 2021 nationalstaters kapacitet. Deras intresse är låg- och medelinkomstländer och slutsatserna är möjligen tillämpliga på delar av EU. De ger tre rekommendationer. a. Staten ska inte utöva repression mot sina medborgare. b. Skatterna ska vara lätta, vilket inte betyder låga skatter utan skatter på breda baser, som på inkomster, samt en effektiv uppbörd. c. Rättsstaten och den offentliga förvaltningen ska bidra till att skydda kontrakt mellan köpare och säljare samt äganderätten. Effektiva stater understödjer känslan för det allmännas bästa.¹¹⁰ Slutsatsen är att effektiva nationalstater måste bidra till enkelhet i avtalen på marknaden och jämbördighet mellan de som ingår kontrakt för att nå en effektiv ekonomi.

Persson och Besley återkommer 2021 till att sociala normer bidrar till staters kapacitet för att finansiera offentliga åtaganden som grundläggande utbildning och forskning. Acceptans av mutor är ett exempel på en norm som minskar den legala kapaciteten och viljan att finansiera statens uppgifter. De poängterar statens roll för välståndet och pekar på dess roll för en ”kollektiv kapacitet”. Vidare att de faktorer som ger framgång ofta hänger samman i kluster, som att rika länder har en stark stat och fattiga länder har en svag stat, och därmed svårare att finansiera nödvändig kapacitet för tillväxt. Det principiellt intressanta är att författarna distanserar sig från en föreställning om att bara makroekonomisk stabilitet och en reducerad roll för staten leder till tillväxt, råd som tidigare förmedlades av IMF och av Världsbanken. Till skillnad från i programmet från 1980-talet, som benämns Washington Consensus, ges i stället staten och institutioner en central roll för länders utveckling.¹¹¹ Slutsatserna är uppfordrande för EU som system, och här antyds ett program för många länder i EU. Länder behöver en tillväxt som ger ett underlag för att öka statens kapacitet och en politisk elit som stöder en positiv utvecklingsprocess.

1991 skriver välrenommerade ekonomer, som Olivier Blanchard, Richard Layard och Paul Krugman, en rapport om östra Europa. De har inte överdrivna förväntningar om utvecklingen givet utgångsläget i regionen efter Berlinmurens fall. De överväger tre alternativ: handel, migration samt kapitalinvesteringar i östra Europa. ”Men den viktigaste faktorn är och förblir moderniseringen av produktionen i öst.” Under rubriken slutsatser säger de följande: ”Det bästa försvaret av alla är tillväxt.”

De påpekar att det är regelstabilitet och rättsstatlighet som är avgörande för investeringarna: ”Investerare har elefantens minne, lammets hjärta och harens ben.” Utan god rättsstat är det svårt få omfattande investeringar och en modernisering av produktionen.¹¹²

Ytterligare ett mått på det som i rapporten benämns kapacitetsfronten är förändringen av antalet studerande. Antalet studerande speglar både förändringen av antalet unga i befolkningen och andelen som studerar. Perioden 2012–2019 finns ett entydigt mönster, där antalet studerande, från grundutbildning till och med universitet och högskola, minskar i nya EU-länder medan antalet ökar i flera gamla EU-länder, men är oförändrat i Italien och Tyskland.¹¹³ Utflyttning och ett lågt antal studerande är hinder för länders rörelse mot kapacitetsfronten. Se diagram 11 samt 12a och 12b.

110 Besley, Timothy & Persson, Torsten, *Pillars of prosperity: the political economics of development clusters*, Princeton University Press, Princeton, 2011. s. 303–308.

111 *Pillars of prosperity: A ten-year update*. Centre for Economic Policy Research. DP 16 256. 2021.

112 Layard, Richard & Wadensjö, Eskil, *Invandringen från öst*, 1. uppl., SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle, Stockholm, 1994. s. 67–68 & 19.

113 Tabell C1.3. *Education at a Glance 2022*. OECD.

Nationer skapar också kapacitet genom att företags rationalitet inte störs av politik som snedvrider marknader genom sänkta lönekostnader. Ett vinstdrivande företag, som ska vara modellen för effektiv användning av resurser i en marknadsekonomi, anställer mer arbetskraft så länge som kostnaden för den sist anställde inte överstiger intäkten (marginalintäkten) för produktionen. Det innebär att företaget inte heller överanställer personal och på så vis slösar med arbetskraftsresurser.

9.3 Förmåga, inte efternamn, för ökad nationalförmögenhet

Argumentet här är att föräldrars efternamn inte är en bra bas för hur mänskliga resurser ska fördelas och att ett produktivt Europa ska ge alla en likvärdig start i utbildning och arbetsliv för unga kvinnor och män.

Som visades av Världsbankens redovisning sticker Tyskland ut som ett land med låg utbildningsrörlighet. Av 100 barn i Tyskland med föräldrar som inte är akademiker kommer endast 23 börja studera på universitet trots att ett dubbelt så stort antal i gruppen har högskolebehörighet. Av 100 barn med akademikerföräldrar kommer samtidigt 79 att studera på universitet. Det visar en ideell organisation i Tyskland, ArbeiterKind.de, som arbetar för att bryta den sociala snedrekryteringen och menar att oron för kostnader är en förklaring till det låga antalet icke-akademikerbarn på universiteten.¹¹⁴

Matchning mellan individens potential och en produktion nära den teknologiska fronten bör vara en central fråga för EU. Vidare att många får en god utbildning och kan delta i förvärvsarbete så att ekonomiernas kapacitetsfront vidgas.

Den ekonomiska utvecklingen, där de rikaste ekonomierna i dag har en inkomst som är tio till tjugo gånger högre än genomsnittet för 1800-talet, var inte beroende av elitfamiljer som bar framgångarna. Tvärtom. De som har efternamn som representerar eliten hade 1830 en överrepresentation på 64 gånger relativt andra namn på elitskolorna Cambridge och Oxford mot bara drygt sex gånger 2010. Under samma tid minskade överrepresentationen bland ledamöter i det brittiska parlamentet från dessa universitet från 16 gånger till två gånger. Ökad BNP har varit förenlig med minskat inflytande av eliter. Nationernas viktigaste förmögenheter, humankapitalet, har skapats av en allt större grupp i befolkningen.

Modernisering och framsteg innebär en jämnare representation från olika sociala grupper. Men den visar samtidigt en tydlig varaktighet vad gäller en ny generations beroende av föräldrars inkomster eller utbildning för den egna positionen.

I Italien, ett land med färre unga i utbildning, finns också ett starkare samband mellan föräldrarnas och avkommans utbildning. Individens uppnådda utbildning motsvarar till hälften föräldrarnas, mot i Norden mindre än en femtedel. Italien har samma grad av ojämlik fördelning av inkomster som Storbritannien, ändå är brittiska föräldrars påverkan mindre, ungefär som i Norden.¹¹⁵ Det visar Gregory Clark, ekonomhistoriker, 2014 i *The son also rises: surnames and the history of social mobility*.

Befolkningen består av män och kvinnor. Samtidigt har merparten av befolkningen i Europeiska unionen inte en socialt privilegierad position. Om kvinnors frigörelse ska få stort genomslag på BNP per invånare ska därför alla kvinnor, också icke privilegierade, ha likvärdig möjlighet till utveckling som män och privilegierade kvinnor. Enbart frigörelse för gruppen privilegierade kvinnor räcker inte, understryker Clark.

¹¹⁴ <https://www.arbeiterkind.de/ueber-uns/ArbeiterKind.de>, nätverk med 80 regionala grupper som syftar till att fler arbetare ska studera vidare trots oro för kostnaderna.

¹¹⁵ Clark, Gregory, *The son also rises: surnames and the history of social mobility*. Princeton University Press. Princeton. 2014. s. 100–104, 3–5 & 21–40.

Att en individ ärver en stor del av sin sociala position från föräldern, den överföringen av resurser har varit stark i flera sekel eller så länge mätningar finns. Det är en politiskt laddad fråga om det är arv eller miljö som styr individers framtida inkomster och prestationer i skolan och på universitetet. I Sverige, till exempel, är sannolikheten att skriva en längre akademisk uppsats (masteruppsats) tre gånger som hög om du har ett adligt eller latiniserat efternamn som om du har ett sonnamn som Carlsson, Persson, Andersson och Kristersson, för att ta några namn på statsministrar i nutiden. Samma relationer gäller prestigeyrken som advokat eller läkare. Viktigare för rapportens syfte är att kring 20 procent av skattebetalare med högstatusnamn år 2008 i Stockholms kommun hade en beskattningsbar inkomst nära en miljon kronor. Andelen med efternamnet Andersson i den inkomstpositionen var kring 5 procent. Clarks budskap är att svenskar underskattar hur varaktigt statussamhället är över generationerna i riket. Det märks i de meritokratiska miljöerna som de gamla universiteten, Lund och Uppsala, och de tre kungliga akademierna. I nutiden har dessa akademier samma överrepresentation för elitnamn som de två berömda elituniversiteten Cambridge och Oxford, fem till åtta gånger.¹¹⁶ En varaktigt låg social rörlighet finns i det meritokratiska Sverige.

Om humankapitalet är det dominerade kapitalet i ekonomierna bör det vara utbildningens kvalitet i Polen eller Ungern, och att studenter har råd att studera oavsett föräldrarnas inkomster i Italien eller Tyskland, som är avgörande frågor för spridningen av teknologier i unionen. Estland avviker positivt bland nyare EU-länder med många i produktion nära den teknologiska fronten, och liksom i Norden belastas inte studenterna av höga avgifter. I flera av EU:s länder finns avgifter för studier på olika nivåer vid universitetet.¹¹⁷ Är EU:s strategi rätt balanserad mellan fysiskt kapital, fri rörlighet och ett ökat humankapital i EU:s länder?

Det kan mätas i förmögenheter. Flera akademiker pekar i denna rapport på det mänskliga kapitalet, som arbetskraftens utbildning och lärande i arbetslivet som bildar en nations förmögenhet. Det är finanspolitikens uppgift att balansera ekonomin – inte att balansera statsfinanserna. Det centrala är att nationalförmögenheten växer.

En positiv process, som Myrdal samt Besley och Persson och andra akademiker identifierar som utveckling, gynnas av mindre skiktade samhällen som ger fler chanser att växa oavsett föräldrars sociala position eller eliters intressen.

10. Slutsatser

Rapporten resulterar i tre slutsatser: Först att försöka flytta EU:s ekonomier närmare teknikfronten, där USA finns med högre arbetsproduktivitet och större investeringar i humankapital samt med en snabb utveckling av teknologier. EU som helhet, rika länder och länder med utbildningsfällor, behöver öka investeringarna i utbildning.

Den andra slutsatsen är att EU:s länder med hög social mobilitet, ökad förvärvsfrekvens, arbetssparande teknologi och jämnare fördelning av inkomster kan komma närmare en kapacitetsfront och öka BNP per invånare. Social mobilitet ger möjlighet till en förbättrad matchning av förmågor mot produktionens krav. Minskad ”specialisering” mellan könen är en kraftfull resurs för att bättre utnyttja humankapitalet, inte minst inom nyare teknologier.

¹¹⁶ Clark, Gregory, *The son also rises: surnames and the history of social mobility*. Princeton University Press. Princeton. 2014. s. 25–40 & 100.

¹¹⁷ Education at a Glance 2022. Tabell. C.5.1, C5. 2 & C5.3.

För det tredje att inom Europiska unionen i vid mening stärka staternas kapacitet med demokrati och högre kvalitet i offentlig förvaltning. Kollektiv kapacitet innebär både utveckling av mänskligt kapital och jämbördighet mellan de som ingår kontrakt på marknaden för arbete eller varor. Det gäller, med Gunnar Myrdals formulering, att stödja ”rörelsen uppåt för hela det sociala systemet”.

Ökad produktivitet är inte bara en effekt av en rationell ekonomi och utbildning. Produktivitet ger ökade inkomster och är ett instrument för att öka staternas kapacitet och bidrar möjligen till att motverka en auktoritär utveckling samt svag kvalitet i offentlig förvaltning.

”Produktivitet är inte allt, men på lång sikt styr det nästan allt.”

Paul Krugman, ekonom, 1992.

”På lång sikt är inkomster ett mer kraftfullt verktyg för att forma människors villkor än någon ideologi eller religion.”

Gregory Clark, ekonomhistoriker, 2007.

Litteraturlista

Litteratur

- Acemoglu, Daron, Introduction to modern economic growth, Princeton University Press, Princeton, 2009
- Acemoglu, Daron & Robinson, James A., Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty, Profile, London, 2012.
- Aghion, Philippe & Howitt, Peter, The economics of growth, MIT Press, Cambridge, Mass., 2009.
- Anell, Lars, På spaning efter tillväxtens rötter: en essä om teori, praktik och sunt förnuft, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006.
- Anell, Lars, Europas väg: förening och mångfald, Premiss, Stockholm, 2009.
- Andersson, Dan, Tillsammans - i lust eller blomstring? 1. uppl., Hjalmarson & Högberg, Stockholm, 2012.
- Besley, Timothy & Persson, Torsten, Pillars of prosperity: the political economics of development clusters, Princeton University Press, Princeton, 2011.
- Blanchard, Olivier, Macroeconomics, 4. ed., Pearson internat. ed., Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River, N.J. [u.a.], 2008[2009]
- Blanchard, Olivier, Amighini, Alessia & Giavazzi, Francesco, Macroeconomics: a European perspective, 2. ed., Pearson, Harlow, England, 2013.
- Björklund Anders, Edin Per-Anders, Fredriksson Peter, Holmlund Bertil & Wadensjö Eskil. Arbetsmarknaden, Arbetsmarknaden, 3., rev. uppl., SNS förlag, Stockholm. 2006.
- Björklund Anders, Edin Per-Anders, Fredriksson Peter, Holmlund Bertil & Wadensjö Eskil. Arbetsmarknaden, SN:s Förlag, Fjärde upplagan. Stockhom. 2014.
- Clark, Gregory, A farewell to alms: a brief economic history of the world, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2007.
- Clark, Gregory, The son also rises : surnames and the history of social mobility. Princeton University Press. Princeton. 2014
- Gruber, Jonathan, Public finance and public policy, 4. ed., Worth Publishers, New York, 2013.
- Holmlund, Bertil, Rehn-Meidners program i ljuset av modern nationalekonomisk forskning, ur Den svenska modellens ekonomiska politik. Red. Lennart Erixon. Atlas Akademi. 2003.

Krugman, Paul R. & Obstfeld, Maurice, *International economics: theory and policy*, 7. ed., Addison-Wesley, Boston, 2006.

Krugman, Paul R., *En tid av minskade förväntningar: USAs ekonomi mellan Reagan och Clinton*, Tiden, Stockholm, 1993.

Layard, Richard & Wadensjö, Eskil, *Invandringen från öst*, 1. uppl., SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle, Stockholm, 1994.

Mazzucato, Mariana, *The entrepreneurial state; debunking public vs. private sector myths*, Anthem Press, London, 2013.

North, Douglass C., *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Persson, Torsten & Tabellini, Guido. *Is inequality harmful for Growth. Theory and Evidence*. Working Paper 3599. NBER, 1991.

Persson, Torsten & Tabellini, Guido Enrico, *The economic effects of constitutions*, 1. ed., MIT Press, Cambridge, Mass., 2003.

Polanyi, Karl. *Den stora omdaning*. Arkiv förlag 2002.

Prak, Maarten Roy, *Citizens without nations: urban citizenship in Europe and the world, c.1000-1789*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2018.

Rothstein, Bo, *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*, University of Chicago Press, Chicago, 2011.

Artiklar, rapporter

Acemoglu, Daron. *Good Jobs versus Bad Jobs*. *The journal of Labour economics*. Vol. 19 no.1. 2001.

Anell Lars . *Dagens Arena*. 2022. 10 04.

Anell Lars. *Dagens Arena*. 2022.01. 18.

Besley, Timothy & Persson, Torsten, *Pillars of prosperity: A teen -year update*. Centre for Economic Policy Research. DP 16 256. 2021.

Bratsberg, Brent & Raaum, Oddbjörn. *Immigration and Wages: Evidence from Construction*. Center för Research and Analysis of Migration. Discussion Paper No 06/10 2010. Även publicerad i *The Economic Journal* Vol. 122, No. 565 (DECEMBER 2012), pp. 1177-1205 (29 pages)

Bratsberg, Bernt, Oddbjörn Raum & Röed, Knut. *Excess churn in integrated labour markets*. IZA discussions paper, no 12697 Institut of Labour Economics. IZA 2019. Även

publicerad i Journal of Population Economics. 34(4) July, 2021.

Democracy Report 2022. Democracy Report 2022: Autocratization Changing Nature? (issuelab.org) Göteborgs Universitet. 2022

Flam, Harry, Ekonomistas. 2019.02.27. Det är facket, dumbom! – Ekonomistas. Forskning och utveckling - internationellt – Ekonomifakta.

Global Social Mobility Report 2020. World Economic Forum. 2022

Hoen, Maria F, Markussen Simen & Røed, Knut Immigration and social mobility. IZA DP. 11 904, 2018.

Lind, Daniel. Dagens Arena. 2022. 05.16.

Ljungberg, Jonas & Nilsson, Anders Human capital and economic growth. Sweden 1870–2000. Cliometrica 3:1. P71-95) 2009

Marx, Karl & Engels, Friedrich. Kommunistiska Manifestet. 1848. https://www.marxistarkiv.se/klassiker/marx/kommunistiska_manifestet_ny.pdf

Olsson Per, Dahl Alma & Junerfält Tobias. Defence Economic Outlook 2020 December 2020 FOI-R--5048-- An Assessment of the Global Power Balance 2010-2030.

Rothstein, Bo & Holmberg, Sören. Correlates of Corruption. Working Paper. 2019:9. The Quality of Government Institute. University of Government. 2019.

Ruth, Martin. Is unrestricted immigration compatible with inclusive welfare states? The (un)sustainability of EU exceptionalism. WP -15-125. Center on Migration, Policy and Society. 2015.

Myndigheter

Arbetsmiljöverket

Rapport 2022:1 Helårsrapport 2021 – Register för företag som utstationerar arbetstagare i Sverige 1 (av.se) Arbetsmiljöverket. 2022.

EU

Addressing brain drain: SEDEC The local and regional dimension. European committee of the regions. European Union's 2018. s.1, 13 & 16. Addressing brain drain; The local and regional dimension - SelfHelpBooks (1).pdf

European Quality of Government Index 2021. European Commission, 2021. Kommerskollegium.

Nordwall Agnes. The Servicification of EU Manufacturing. 2016: 4 Kommerskollegium. 2016.

Konjunkturinstitutet

Diagram internationell konjunktur, Konjunkturläget september 2022. Konjunkturinstitutet.

IFAU

Engdal, Mattias & Åslund, Olof. Arbetsmarknadseffekter av öppna gränser. IFAU-rapport 2013:9. IFAU 2013.

Holmlund, Helena, Sjögren, Anna & Öckert, Björn. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan. Rapport 7. IFAU 2020.

Vikström, Johan, Lundborg Petter, James, Stefan & Lagerqvist, Bo. "Learning-by-doing and productivity growth among high-skilled workers: Evidence from the treatment of heart attacks. IFAU Working paper 2022:3.

OECD

Education at Glance 2021. OECD. 2021.

Education at Glance 2022. OECD. 2022.

Multifactor productivity. Productivity- statistics. OECD 2022.

OECD Better Life Index. OECD. 2022.

"OECD Business Innovation Indicators: Highlights", OECD Directorate for Science, Technology and Innovation. OECD. 2022.

Pension at Glance 2021. OECD 2021.

ILO

Setting adequate wages: The question of living wages. October 2022. Wcms_857876.pdf (ilo.org) ILO 2022

Regeringskansliet

Kommittédirektiv: Genomförande av ändringar i utstationeringsdirektivet. Dir. 2018:66. Liberalisering, regler och marknader, Regelutredningen, (SOU 2005:4)

Wadensjö, Eskil, Framtidens migration, Statsrådsberedningen, Regeringskansliet, Stockholm, 2012.

Riksrevisionen

Pågående granskning. 2022.10. 14. Riksrevisionen. Statens roll i utvecklingen av elsystemet | Riksrevisionen.

SCB

Löneskillnader i ett internationellt perspektiv. Social statistik och analys. SCB 2021. Statistiska Meddelanden. EN 11 SCB 2021. Statistiska meddelanden-El-, gas- och fjärrvärmeförsörjningen 2020. Slutliga uppgifter (scb.se)

Sveriges Riksbank

Berman Anna. Tal och presentationer. Sveriges Riksbank. 2022.

Holmberg, Per & Tangerås. Thomas P. Den svenska elmarknaden idag och i framtiden. Sveriges Riksbank. 2022.

Tillväxtverket.

Produktivitetstillväxt och dess drivkrafter. Sverige ur ett internationellt perspektiv. Rapport 2021:09 Tillväxtverket.

World Bank

Intergenerational Mobility around the World. Policy Research Working Paper 9707. World Bank Document. World Bank Group. 2022.

Källor

<https://www.arbeiterkind.de/ueber-uns> Arbeiter Kind.de, Elstatistik, Svenska Kraftnät. 2022.

Prisindex i producent och importled. SCB. 2022.

Statistikdatabasen. Energi. SCB.

Transparency Index. University of Massachusetts.

**Facken inom industrins
produktivitetskommission**

arenaidé